

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΜΠ
ΤΟΜΕΑΣ ΙΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ

Εκεί που άλλοτε κυλούσε ο Ιλισός

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2015

Σπουδάστρια: Μουντανέα Κυριακή
Επιβλέποντες: Μάρκου Μαρία - Μωραϊτης Κώστας
Σύμβουλοι: Παπαϊωάννου Μαρία - Βλαστός Θάνος

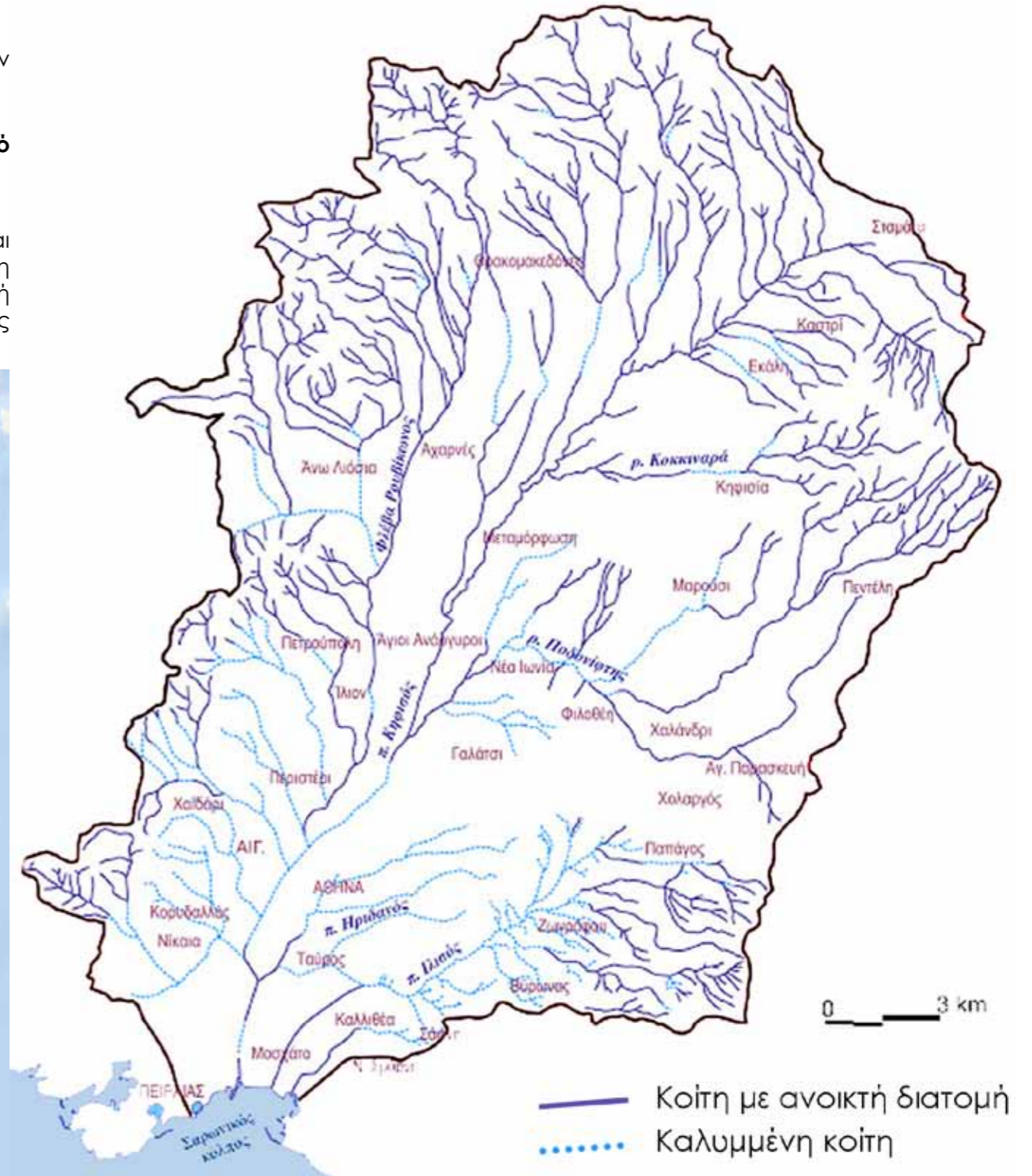

ΘΕΜΑ | Ο ΙΛΙΣΟΣ

Ο Ιλισός είναι αρχαίος ποταμός της Αθήνας, ο οποίος μαζί με τον Κηφισό, τον Ηριδανό και πλήθος άλλων μικρότερων ρεμάτων συνιστούσαν για πολλούς αιώνες ένα πλούσιο υδρογραφικό δίκτυο στο λεκανοπέδιο Αττικής.

Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος αυτού του δικτύου όπως και ο ίδιος ο Ιλισός έχουν εξαφανισθεί κάτω από τον πυκνό αστικό ιστό της πρωτεύουσας.

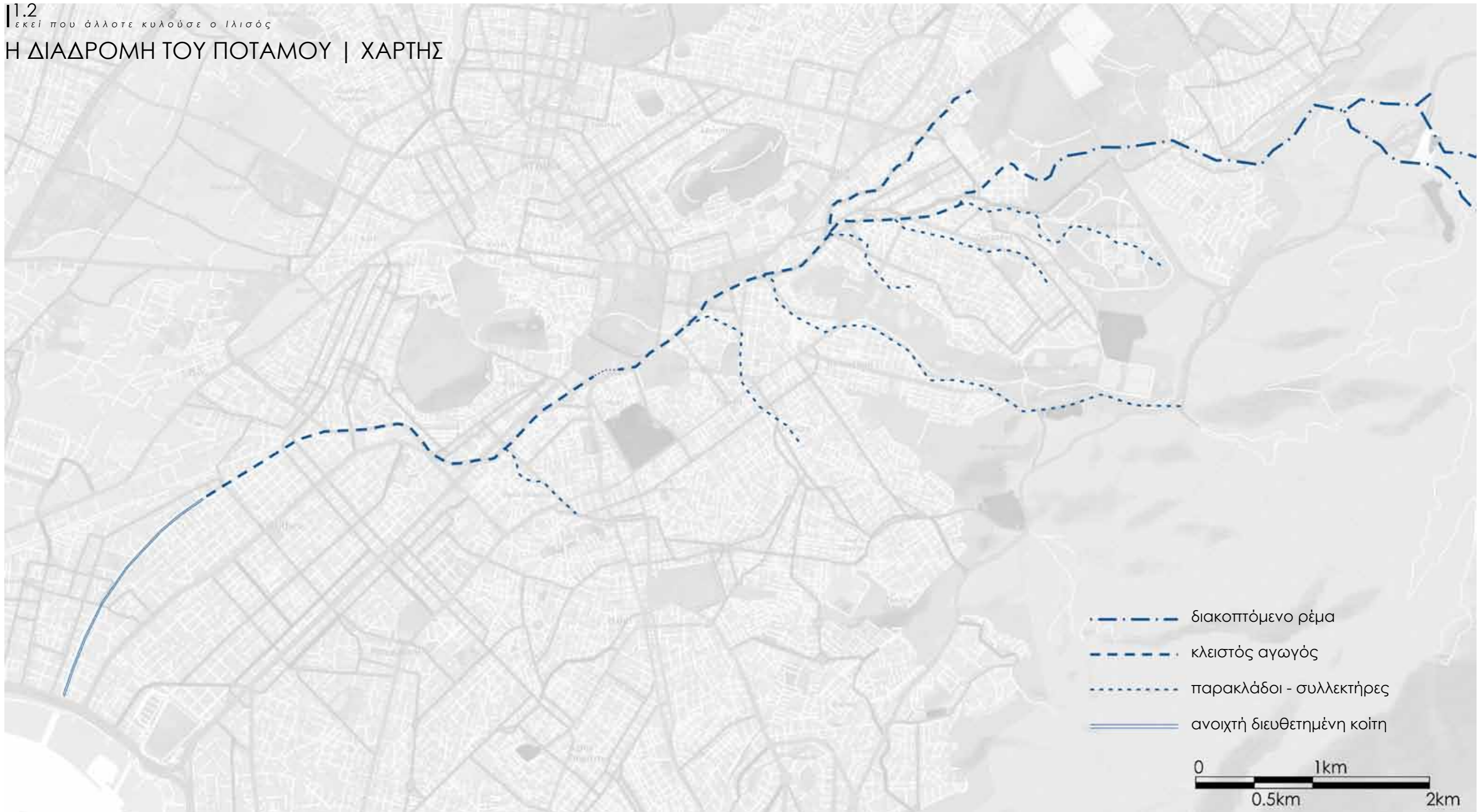
Η εργασία ασχολείται με την ανάδειξη του ποταμού στη σύγχρονη πόλη, αναζητώντας συμβολικούς αλλά και πραγματικούς τρόπους επαναφοράς του φυσικού αυτού στοιχείου σε όλο του το μήκος. Στόχος είναι η υπενθύμιση της παρουσίας του Ιλισού αλλά και των υπόλοιπων "θαμμένων" ρεμάτων της Αθήνας και η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση της πόλης απέναντι σε αυτά, με μακροχρόνιες προοπτικές καθολικής ανάδειξης και ένταξης τους στον αστικό ιστό.

1.2

εκεί που άλλοτε κυλούσε ο Ιλισός

Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ | ΧΑΡΤΗΣ

Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ | ΕΙΚΟΝΕΣ

6

5

4

2

3

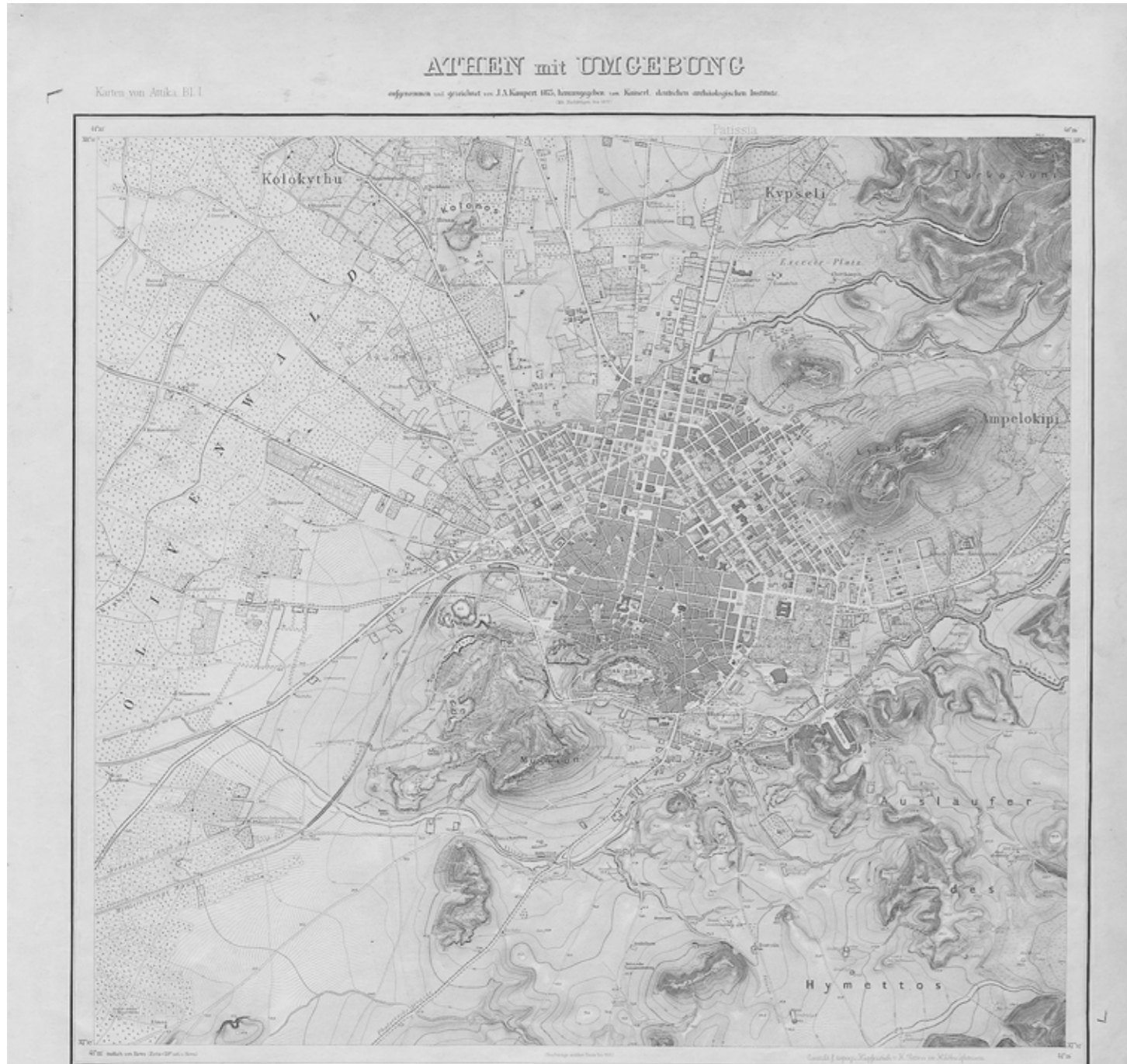

1

Οι πηγές του Ιλισού εντοπίζονται μέσα από χάρτες και περιγραφές του 19ου αιώνα στη βορειοδυτική πλαγιά του Υμηττού. Το βασικό του σκέλος, που σήμερα αποτελεί ένα ξηρό ρέμα (εικ1), ξεκινά από την περιοχή του Παπάγου-Χολαργού, κοντά στο σημερινό μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, και περνώντας μέσα από το Πάρκο στο Γουδή, διοχετεύεται σε υπόγειο οχετό (εικ2). Το ρέμα εμφανίζεται ξανά στο κέντρο της Αθήνας, για ένα μήκος μικρότερο από 200 μέτρα στην περιοχή του Μετς, δίπλα στην εκκλησία της Αγίας Φωτεινής (εικ4) και από εκεί συνεχίζει την υπόγεια διαδρομή του (εικ5) για να καταλήξει στην ανοιχτή τσιμεντένια κοίτη ανάμεσα στην Καλλιθέα και το Μοσχάτο (εικ6) και να εκβάλει τελικά στο Φαληρικό όρμο. Καθ' όλο το μήκος του ποταμού συλλέγονται σε αυτόν και άλλοι μικρότεροι κλάδοι, που έχουν επίσης διευθετηθεί σε υπόγειους αγωγούς (εικ3).

2km 0.5km

19^{ος} ΑΙΩΝΑΣ | Χαρτογράφηση της Αθήνας

Η πορεία του Ιλισού μέσα από την Αθήνα όπως φαίνεται στο
Χάρτη της Αθήνας και των περιχώρων, J.A. Kaupert, 1875.
Εδώ διακρίνεται και η φυσική εκβολή του στον Κηφισό, πριν τη διευθέτησή του στο Φαληρικό όρμο

Οι πηγές και οι κλάδοι που συλλέγονται στον Ιλισό όπως φαίνονται στο
Χάρτη του όρους Υμηττού, J.A. Kaupert, 1875-78

19^{ος} ΑΙΩΝΑΣ | *Ilissus a Athenes*

Εκτός από το ίχνος του ποταμού στο χάρτη, σημαντική είναι και η αναζήτηση της μορφής του όταν ήταν ένα ανοιχτό ρέμα. Περιηγητές του αττικού τοπίου κατά τον 19ο και 20ο αιώνα αποτύπωσαν την εικόνα του ποταμού τόσο σε ζωγραφικές όσο και σε φωτογραφικές εικόνες. Παρόλο που οι πρώτες αναπαριστούν εξωραϊσμένες όψεις σε σχέση με τις φωτογραφίες, και οι δύο μαρτυρούν την ύπαρξη ενός ρεματός με μικρή ροή. Γραπτές περιγραφές για τον ποταμό μέχρι εκείνη την εποχή, που προέρχονται κυρίως από την αρχαιότητα, επιβεβαιώνουν πως οι εικόνες αυτές είναι οι χαρακτηριστικότερες ίσως για τον Ιλισό. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Στράβωνα ο Ιλισός ήταν «χειμαρρώδης» και το καλοκαίρι μειωνόταν τελείως η ροή του, ενώ σύμφωνα με τον Πλάτωνα, ο Ιλισός ήταν ένα μικρό ρέμα («υδάτιον»).¹ Επίσης, παρόλο που περιηγητές όπως ο R. Pococke και ο Fougere αναφέρονται σε στοιχεία που μαρτυρούν την χρήση του ρεματός για πότισμα καθώς και για πλεύση μικρών καραβιών, πιθανότερη είναι η εκδοχή του H. Johnson, που μιλά για «ένα αξιοθρήνητο ρέμα, τα νερά του οποίου δεν χρησιμοποιούνται για τις ιερές καθάρσεις, γιατί μέσα τους τσαλαβουτούν πλύστρες»². Πιθανόν λοιπόν αυτός να είναι και ο λόγος που ο ποταμός δεν αποτελούσε παραγωγικό στοιχείο της αρχαίας αθηναϊκής κοινωνίας. Ωστόσο, όπως συνέβαινε και με άλλα στοιχεία της φύσης, ο Ιλισός θεωρείτο από τους αρχαίους ιερός ποταμός. Στην κοιλάδα του υπήρχαν μνημεία και ιερά όπου τελούνταν μυστήρια και τελετουργίες των Αθηναίων, ενώ σε αυτόν αναφέρεται και η μυθολογία ως το μέρος από όπου ο άνεμος Βορέας έκλεψε την κόρη του Ερεχθέα, Ωρείθυια. Η φήμη του Ιλισού ως ιερού ποταμού ενισχύεται και από την αναπαράσταση του στο δυτικό αέτωμα του Παρθενώνα, δίπλα στην πηγή Καλλιρρόη.

1 <https://sites.google.com/site/perivalloncom/epikoinonia/home/nea>

2 <http://www.thermopilai.org/content/ta-arkhaia-potamia-tes-attikes-krummena-kato-apo-ten-asphalto>

Edward Dodwell, 1821

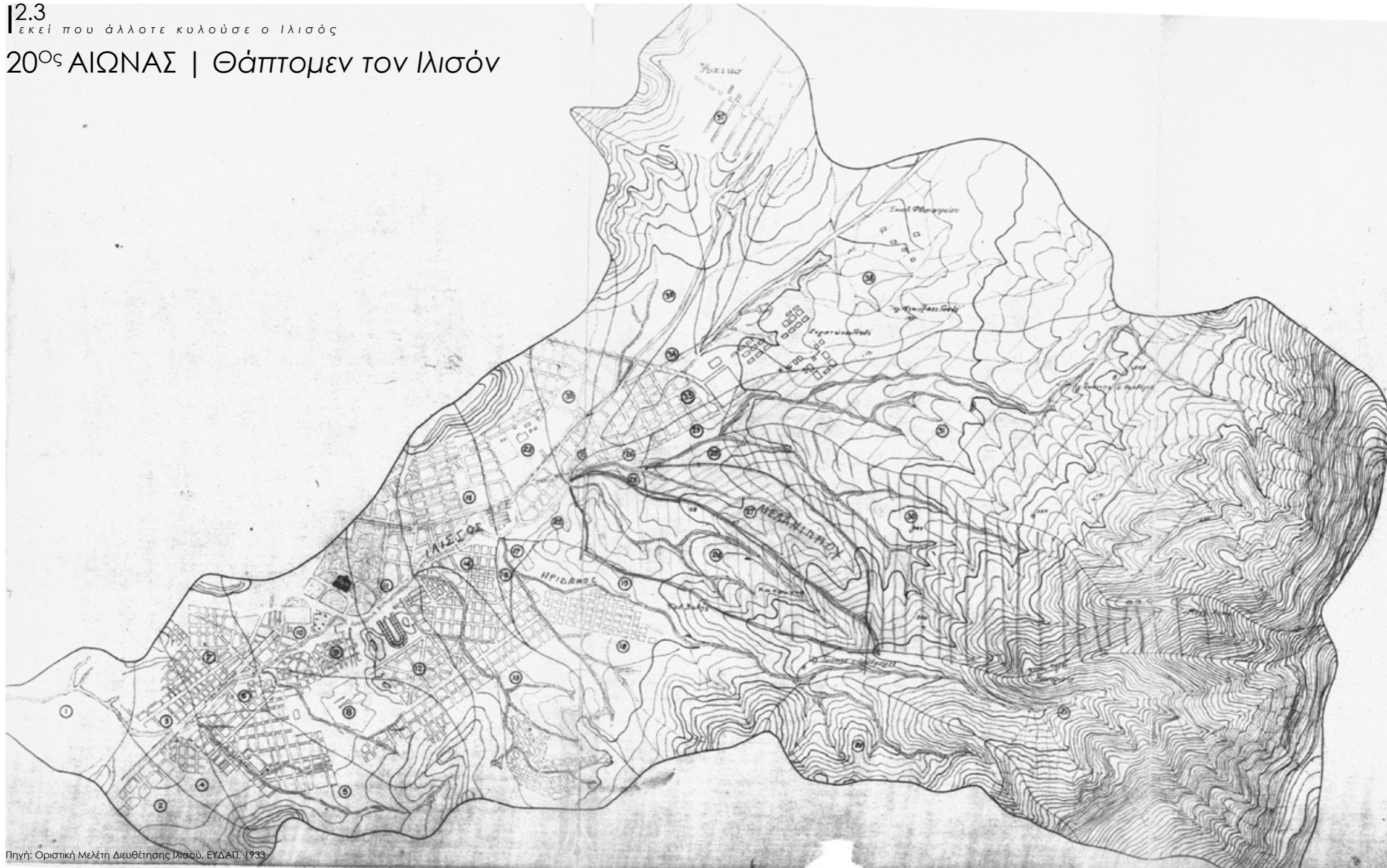
Johann Jakob Wolfensberger, 1837

Johann Michael Wittmer

Carl Anton Joseph Rottmann

20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ | Θάπτομεν τον Ιλισόν

Πηγή: Οριστική Μελέτη Διευθέτησης Ιλισού, ΕΥΔΑΠ, 1933

Η πρώτη σημαντική επέμβαση που δέχτηκε ο Ιλισός ήταν η εκτροπή της κοίτης ανάμεσα στην Καλλιθέα και το Μοσχάτο για την εκβολή του ποταμού από τον Κηφισό, όπου οδηγούνταν φυσικά, στο Φαληρικό όρμο και έγινε κατά την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα. Η αστικοποίηση που ακολούθησε οδήγησε ωστόσο στην καθολική αλλοίωση της φύσης του ποταμού, μέσω της διευθέτησης του σε τσιμεντένιο αγωγό και της σταδιακής κάλυψής του από οδικούς άξονες. Το παραπάνω έργο συνδέεται άμεσα με την κατασκευή του αποχετευτικού δικτύου της Αθήνας, που είχε γίνει αντικείμενο συζήτησης ήδη από το 1887. Η τελική μελέτη δόθηκε το 1931 στον Ιταλό μηχανικό Fantoli και η κατασκευή των έργων ξεκίνησε από την περιοχή της Σχολής Χωροφυλακής (οδός Μιχαλακοπούλου) το 1936. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου πραγματοποιούνταν μόνο έργα συντήρησης και η διευθέτηση συνεχίστηκε τη δεκαετία του 1950.

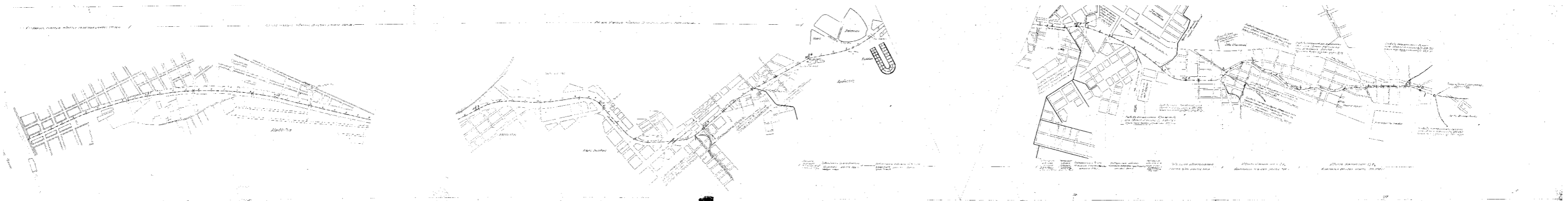

20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ | Θάπτομεν τον Ιλισόν

Η αρχική μελέτη προέβλεπε τη διευθέτηση του Ιλισού σε κλειστό αγωγό από τη Σχολή Χωροφυλακής μέχρι και την περιοχή του Σταδίου. Ωστόσο η ανάγκη της πόλης για μεταφορικά συστήματα οδήγησε σταδιακά στην κάλυψη και των αρχικά ανοιχτών διατομών. Τελικά η κοίτη καλύφθηκε από οδικούς άξονες μέχρι και τη γέφυρα της οδού Χαροκόπου στην Καλλιθέα, με μοναδική εξαίρεση ένα μικρό τμήμα κοντά στην εκκλησία της Αγίας Φωτεινής, μεταξύ του Σταδίου και της γέφυρας της οδού Αναπαύσεως (σημερινή διασταύρωση Αθ. Διάκου και Αρδηττού), το οποίο χαρακτηρίστηκε «ιερό» λόγω των πολλών αρχαιολογικών ευρημάτων.

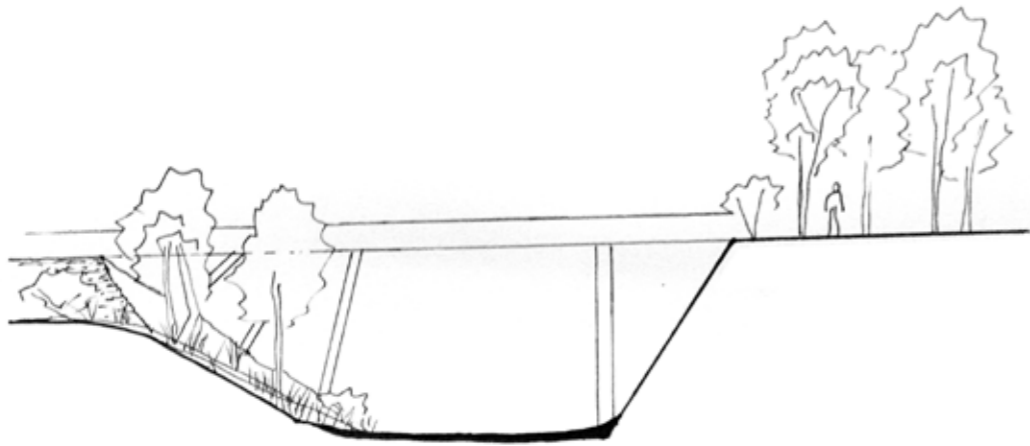
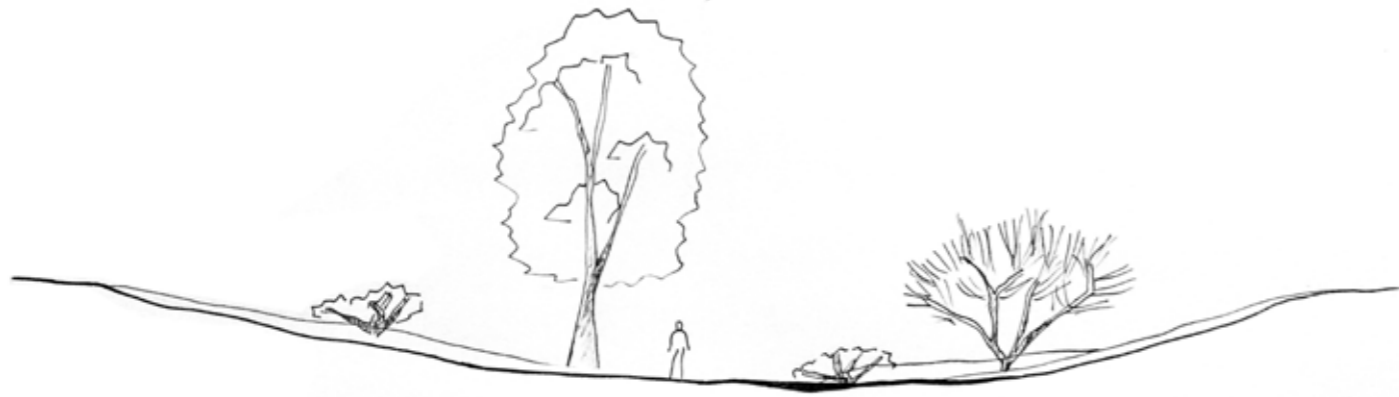
Οι λόγοι στους οποίους αποδίδεται η κάλυψη του Ιλισού ποικίλουν. Οι σημαντικότεροι ήταν ο κίνδυνος πλημμυρών σε κατοικημένες περιοχές της Αθήνας, καθώς και οι ανθυγιεινές συνθήκες που δημιουργούσαν τα ακάθαρτα στάσιμα ύδατα του ρέματος. Η επιδημία του 1835 και του 1928 και η πλημμύρα του 1896, γνωστή ως νύχτα του Αγίου Φιλίππου, επιβεβαιώνουν τους φόβους για τους παραπάνω κινδύνους. Ταυτόχρονα τα εκάστοτε πολεοδομικά σχέδια είχαν ήδη προβλέψει τη μετατροπή της κοίτης σε οδικούς άξονες, για λόγους πολεοδομικής συνέχειας. Αφορμή για αυτή τη σκέψη αποτέλεσε η επεκτατική δράση των κατοίκων, οι οποίοι είχαν χτίσει παραπήγματα έως και μέσα στην κοίτη, καθώς και ένα μεγάλο αριθμό γεφυρών, που μαρτυρούσε για τον πολεοδόμο της εποχής μεγάλη συχνότητα κίνησης και συνεπώς ανάγκη εξάλειψης του ορίου. Ένας ακόμη λόγος στον οποίο αποδίδεται η δημιουργία κλειστού αγωγού εξαρχής για ένα μεγάλο μέρος του ρέματος είναι το οικονομικό συμφέρον της λύσης αυτής, καθώς η σχετικά μικρή «μέγιστη παροχή» του υπόψιν τμήματος δε δικαιολογούσε την κατασκευή μιας λίαν δαπανηρής ανοιχτής διατομής.

Πηγή πληροφοριών και φωτογραφιών: Παπαδάκης Μ., *Ιλισός το ιερό του άστεως ποτάμι που εξαφανίστηκε*, ΤΕΕ, Αθήνα 1997

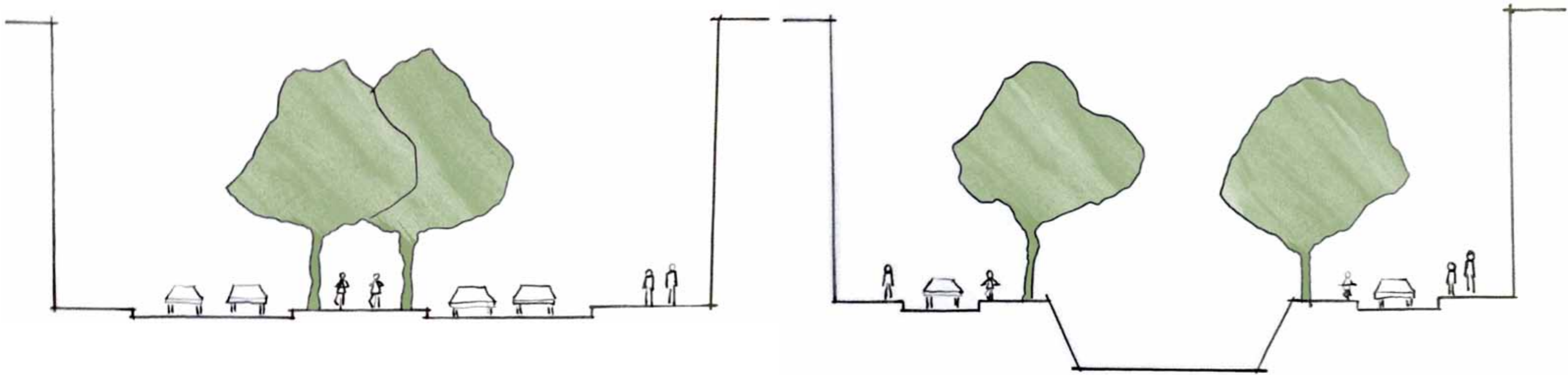

ΚΑΛΥΨΗ

Παρατηρώντας τη διαδρομή του Ιλισού στο χρόνο μπορούμε να διακρίνουμε τρεις σημαντικές φάσεις στην ιστορία της κοίτης του. Αρχικά είδαμε τον Ιλισό ως χείμαρρο, εκτός των ορίων της Αθήνας, με λιγοστή ροή κατά τη μεγαλύτερη διάρκεια του έτους. Με την επέκταση της πόλης, το αίτημα πολεοδομικής συνέχειας οδήγησε στη γεφύρωση του ανοίγματος σε σημεία και η ανάγκη αντιπλημμυρικής προστασίας και εξυγίανσης στη διευθέτηση του ρέματος σε τεχνητή κοίτη. Η τρίτη φάση μεταβολής του ποταμού ήταν η κάλυψη του από οδικούς άξονες για την εξυπηρέτηση των μεταφορικών αναγκών της πόλης.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ

Ακολουθώντας λοιπόν την λογική της ιστορίας του χειμάρρου και με στόχο την μακροχρόνια επαναφορά του Ιλισού ως φυσικό στοιχείο στην πόλη, προτείνεται η σταδιακή μετάβαση από την υφιστάμενη κατάσταση των πολυσύχναστων δρόμων και λεωφόρων που εξυπηρετούν μόνο την κίνηση μηχανικών μέσων, σε ένα σύνολο πράσινων διαδρομών πάνω από το ποτάμι. Βραχυπρόθεσμος στόχος είναι δηλαδή η προώθηση περιβαλλοντικής σκέψης και τρόπου ζωής πλησιέστερου στο φυσικό στοιχείο, ούτως ώστε η ίδια η πόλη να αναζητήσει πιθανώς σε βάθος χρόνου το θαμμένο ποτάμι.

Η πρόταση επομένως στοχεύει σε μία μακροχρόνια δεύτερη φάση ανάδειξης του ρέματος είτε καθολικά είτε σε τμήματα, ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες και ανάγκες.

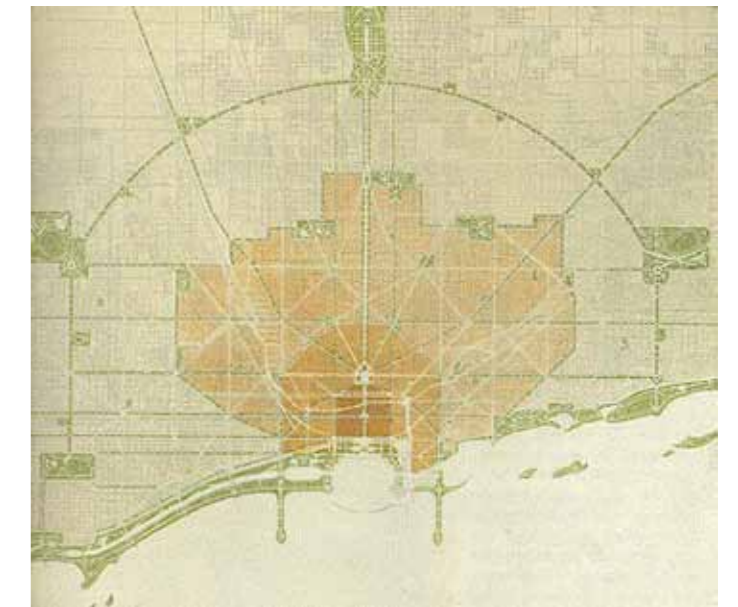
ΑΝΑΦΟΡΕΣ | ΕΡΕΘΙΣΜΑΤΑ

Με τον όρο **πράσινη διαδρομή – greenway** η σύγχρονη πολεοδομία αναφέρεται σε μια περιβαλλοντική διαδρομή που διαθέτει βλάστηση ή και νερό και εξυπηρετεί κυρίως μη μηχανικές κινήσεις, δηλαδή πεζών και ποδηλάτων, φέρνοντας τον κάτοικο πιο κοντά στη φυσική του κατάσταση.

Με τον όρο **πράσινο δίκτυο – green network** εννοείται αντίστοιχα ένα σύνολο-σύστημα τέτοιων διαδρομών, που επεκτείνεται στην πόλη και συνδέει αστικές λειτουργίες μέσω του φυσικού στοιχείου.

Πρόκειται δηλαδή για μια προσπάθεια επαναφοράς υγιούς σχέσης μεταξύ των κατοίκων της πόλης και του φυσικού περιβάλλοντος.

Πράσινες διαδρομές (Greenways) στο Ανατολικό Detroit

Πρόταση εξυγίανσης του ποταμού του Los Angeles και ανάπτυξης πράσινου δικτύου στην πόλη

Υπογειοποίηση λεωφόρου στη Μαδρίτη και δημιουργία του γραμμικού πάρκου Madrid Río

Το πράσινο δίκτυο της Βοστώνης και οι πράσινοι άξονες στο πολεοδομικό σχέδιο του Σικάγο

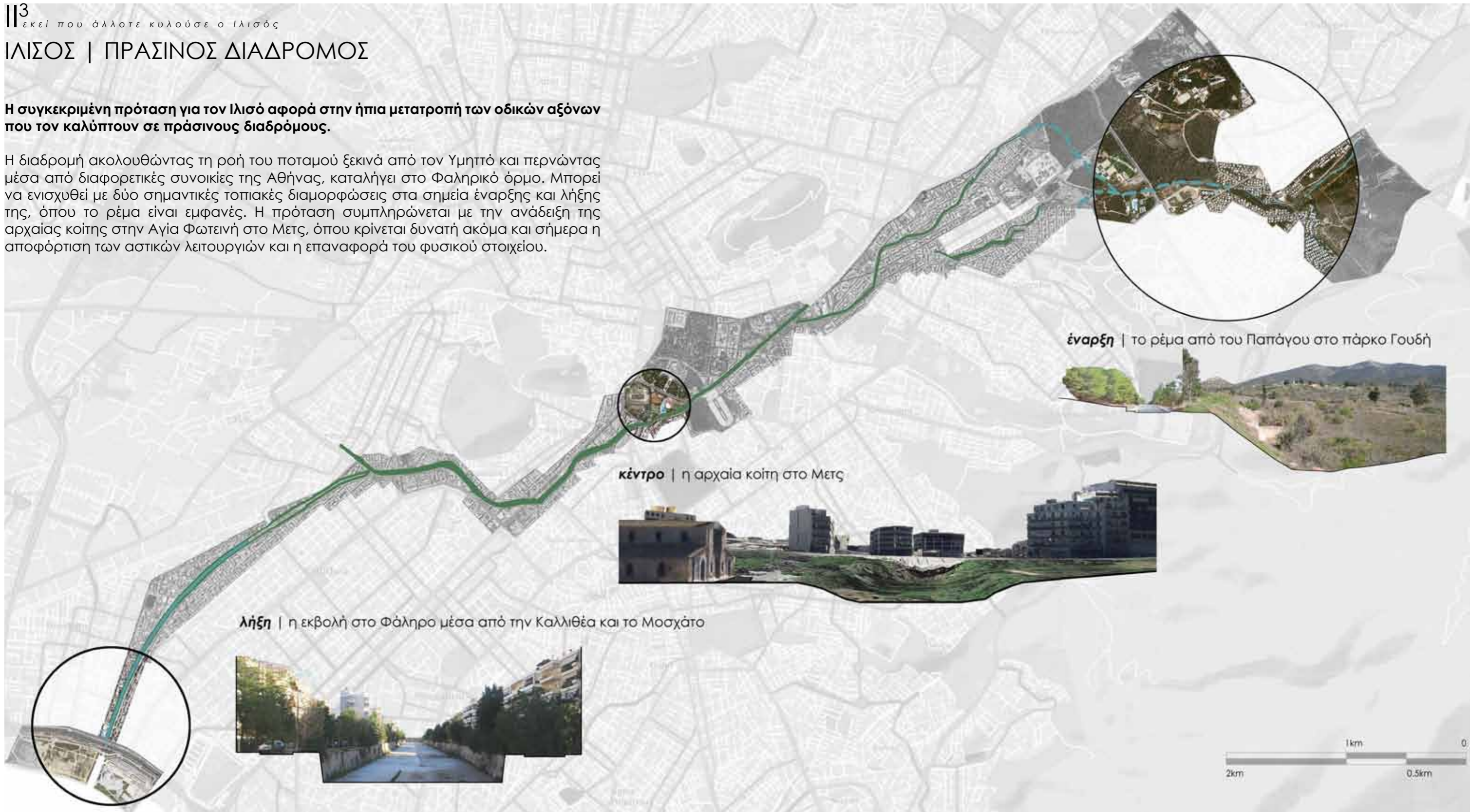
“Τι εκάνατε τον Ιλισό και τον Κηφισό, τα δυο αγιάσματά μου; Εβάλατε μέσα τους υπονόμους σας, ερίξατε τα νερά των εργοστασίων σας και δεν απόμεινε παρά η κατώτερη μορφή της σχέσης με τη φύση, η εκμετάλλευση.”

Δημήτρης Πικιώνης, “Γαίας ατιμώσεις” (1954)

ΙΛΙΣΟΣ | ΠΡΑΣΙΝΟΣ ΔΙΑΔΡΟΜΟΣ

Η συγκεκριμένη πρόταση για τον Ιλισό αφορά στην ήπια μετατροπή των οδικών αξόνων που τον καλύπτουν σε πράσινους διαδρόμους.

Η διαδρομή ακολουθώντας τη ροή του ποταμού ξεκινά από τον Υμηττό και περνώντας μέσα από διαφορετικές συνοικίες της Αθήνας, καταλήγει στο Φαληρικό όρμο. Μπορεί να ενισχυθεί με δύο σημαντικές τοπικές διαμορφώσεις στα σημεία έναρξης και λήξης της, όπου το ρέμα είναι εμφανές. Η πρόταση συμπληρώνεται με την ανάδειξη της αρχαίας κοίτης στην Αγία Φωτεινή στο Μετς, όπου κρίνεται δυνατή ακόμα και σήμερα η αποφόρτιση των αστικών λειτουργιών και η επαναφορά του φυσικού στοιχείου.

έναρξη | το ρέμα από του Παπάγου στο πάρκο Γουδή

κέντρο | η αρχαία κοίτη στο Μετς

λήξη | η εκβολή στο Φάληρο μέσα από την Καλλιθέα και το Μοσχάτο

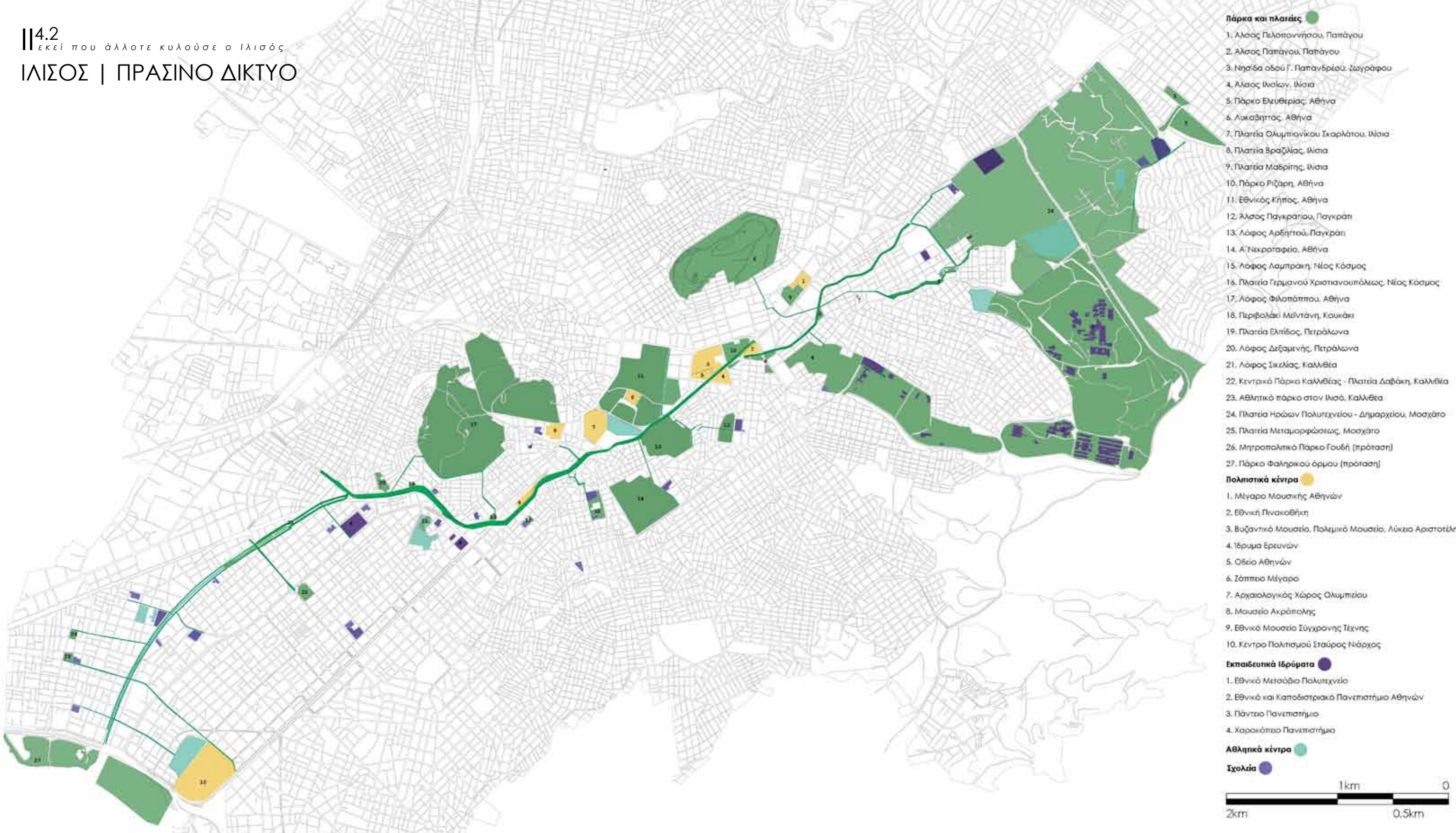
2km 1km 0.5km 0

ΙΛΙΣΟΣ | ΠΡΑΣΙΝΟ ΔΙΚΤΥΟ

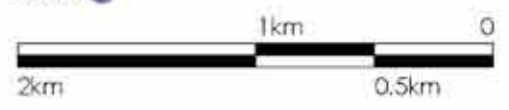
Η αποτελεσματικότητα μιας πράσινης διαδρομής μπορεί παράλληλα να ενισχυθεί με την σύνδεσή της με αστικές λειτουργίες ώστε να προσελκύει περισσότερους χρήστες. Επεκτείνεται έτσι σε ένα πράσινο δίκτυο από πάρκα, αθλητικές εγκαταστάσεις, πολιτιστικά κέντρα και εκπαιδευτικά ιδρύματα, το οποίο θα έχει ως βασικό συνδετικό άξονα το ίχνος του Ιλισού και εγκάρσιες συνδέσεις μέσω τοπικών οδών προς τα σημεία του δικτύου.

Οι παραπάνω χώροι επιλέχθηκαν σε ακτίνα περίπου ενός χιλιομέτρου από το ίχνος του ποταμού, για την εύκολη πρόσβαση των ποδηλάτων αλλά και των πεζών. Τα πάρκα αποτελούν πρωταρχικό στοιχείο λειτουργίας του πράσινου δικτύου. Πρόκειται τόσο για μεγάλα, υπερτοπικά σημεία της πόλης όπως ο λόφος του Λυκαβηττού όσο και για μικρότερες, τοπικής εμβέλειας διαμορφώσεις όπως το αθλητικό πάρκο του Ιλισού στην Καλλιθέα. Τα πολιτιστικά κέντρα, όπως μουσεία και αρχαιολογικοί χώροι, εντάσσονται στο δίκτυο ως χώροι αναψυχής και τουρισμού που με τη σύνδεσή τους μέσω του ποδηλάτου και του πράσινου στοιχείου μπορούν να ενισχύσουν τη χρήση τους. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα επιλέγονται κυρίως λόγω των νεαρής ηλικίας χρηστών τους, οι οποίοι είναι οι πιο συχνοί χρήστες του ποδηλάτου στην πόλη. Παράλληλα, λόγω των ανοιχτών χώρων που κατά κανόνα διαθέτουν, μπορούν με παρεμβάσεις ενίσχυσης της φύτευσης, να αποτελέσουν επιπρόσθετα στοιχεία πρασίνου στην πόλη, όπως συμβαίνει ήδη με την Πανεπιστημιούπολη και την Πολυτεχνειούπολη στο Δήμο Ζωγράφου. Τέλος, το δίκτυο ολοκληρώνεται με αθλητικά κέντρα, των οποίων οι επισκέπτες είναι επίσης πιθανοί χρήστες της πράσινης διαδρομής.

- Πάρκα και πλατείες**
1. Άλσος Πελοποννήσου, Παπάγου
  2. Άλσος Παπάγου, Παπάγου
  3. Νησίδια οδού Γ. Παπανδρέου, Ζωγράφου
  4. Άλσος Ιλισίων, Ιλίσια
  5. Πάρκο Ελευθερίας, Αθήνα
  6. Λυκαβηττός, Αθήνα
  7. Πλατεία Ολυμπιονίκου Σκαρλάτου, Ιλίσια
  8. Πλατεία Βραζιλίας, Ιλίσια
  9. Πλατεία Μαδρίτης, Ιλίσια
  10. Πάρκο Ριζάρη, Αθήνα
  11. Εθνικός Κήπος, Αθήνα
  12. Άλσος Παγκρατίου, Παγκράτι
  13. Λόφος Αρδηττού, Παγκράτι
  14. Α' Νεκροταφείο, Αθήνα
  15. Λόφος Λαμπρακή, Νέος Κόσμος
  16. Πλατεία Γερμανού Χριστιανουπόλεως, Νέος Κόσμος
  17. Λόφος Φιλοπάππου, Αθήνα
  18. Περιβολάκι Μαιντάνη, Καυκάκι
  19. Πλατεία Ελπίδος, Πετράλωνα
  20. Λόφος Δεξαμενής, Πετράλωνα
  21. Λόφος Σικελίας, Καλλιθέα
  22. Κεντρικό Πάρκο Καλλιθέας - Πλατεία Δαβάκη, Καλλιθέα
  23. Αθλητικό πάρκο στον Ιλισό, Καλλιθέα
  24. Πλατεία Ηρώων Πολυτεχνείου - Δημαρχείου, Μοσχάτο
  25. Πλατεία Μεταμορφώσεως, Μοσχάτο
  26. Μητροπολιτικό Πάρκο Γουδή (πρόταση)
  27. Πάρκο Φαληρικού όρμου (πρόταση)
- Πολιτιστικά κέντρα**
1. Μέγαρο Μουσικής Αθηνών
  2. Εθνική Πινακοθήκη
  3. Βυζαντινό Μουσείο, Πολεμικό Μουσείο, Λύκειο Αριστοτέλη
  4. Ίδρυμα Ερευνών
  5. Οδείο Αθηνών
  6. Ζάππειο Μέγαρο
  7. Αρχαιολογικός Χώρος Ολυμπίου
  8. Μουσείο Ακρόπολης
  9. Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης
  10. Κέντρα Πολιτισμού Σταύρος Νιάρχος
- Εκπαιδευτικά Ιδρύματα**
1. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
  2. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
  3. Πάντειο Πανεπιστήμιο
  4. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
- Αθλητικά κέντρα**
- Σχολεία**

ΜΑΚΕΤΑ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ ΙΛΙΣΟΥ | ΚΛ. 1/20000

ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΑΞΟΝΕΣ | ΑΝΑΛΥΣΗ

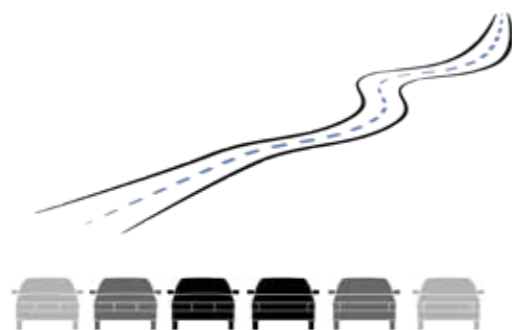
Οι οδικοί άξονες που καλύφθηκαν μετά τη διευθέτηση του Ιλισού σε οχετούς, αποτελούν τους βασικούς άξονες του πράσινου δικτύου. Η μετατροπή τους σε πράσινους διαδρόμους προτείνεται με ήπιες παρεμβάσεις. Έτσι, θα εξακολουθούν να εξυπηρετούν τις μεγάλες ανάγκες της πρωτεύουσας για μηχανικά μεταφορικά μέσα, εντάσσοντας ωστόσο την κίνηση του ποδηλάτου και διευκολύνοντας την κίνηση του πεζού.

Η πρόταση ανάδειξης της μνήμης του ποταμού συμπληρώνεται από τη φύτευση της κεντρικής νησίδας των οδών αυτών με πλατάνια, χαρακτηριστικό στοιχείο μεσογειακής ποταμίσιας βλάστησης.

Πρόκειται για τις λεωφόρους Μιχαλακοπούλου, Βασ. Κωνσταντίνου, Αρδηττού και Καλλιρρόης, οι οποίες παρουσιάζουν διαφορές ως προς τη χάραξη, την κυκλοφορία και τις παρόδιες χρήσεις τους. Η παρατήρηση της οδικής χάραξης έγινε για την συσχέτισή της με την κίνηση του ρέματος. Η κυκλοφορία παρατηρήθηκε εμπειρικά με στόχο την ήπια προσαρμογή της νέας συνθήκης στο μεταφορικό σύστημα της Αθήνας και ως προς τις χρήσεις η καταγραφή

έγινε αναζητώντας επίσης εμπειρικά την ανάγκη κίνησης και στάσης των πεζών. Τη συχνότερη στάση των πεζών φαίνεται συνήθως να προκαλούν οι χώροι αναψυχής (κόκκινο χρώμα) και στη συνέχεια οι εμπορικοί, πολιτιστικοί, αθλητικοί και τουριστικοί χώροι (πορτοκαλί χρώμα), ενώ τη μικρότερη κίνηση προκαλούν οι υπηρεσίες και η κατοικία (κίτρινα χρώματα). Στη συνέχεια παρουσιάζεται ξεχωριστά η ανάλυση που έγινε σε κάθε περιοχή και η πρόταση της πράσινης διαδρομής σε κάθε έναν από αυτούς τους οδικούς άξονες μέσω τομών σε χαρακτηριστικά σημεία.

- κατοικία
- υπηρεσίες
- εμπόριο
- αθλητισμός
- πολιτισμός
- τουρισμός
- αναψυχή

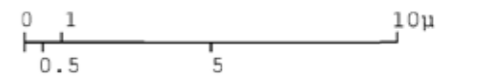
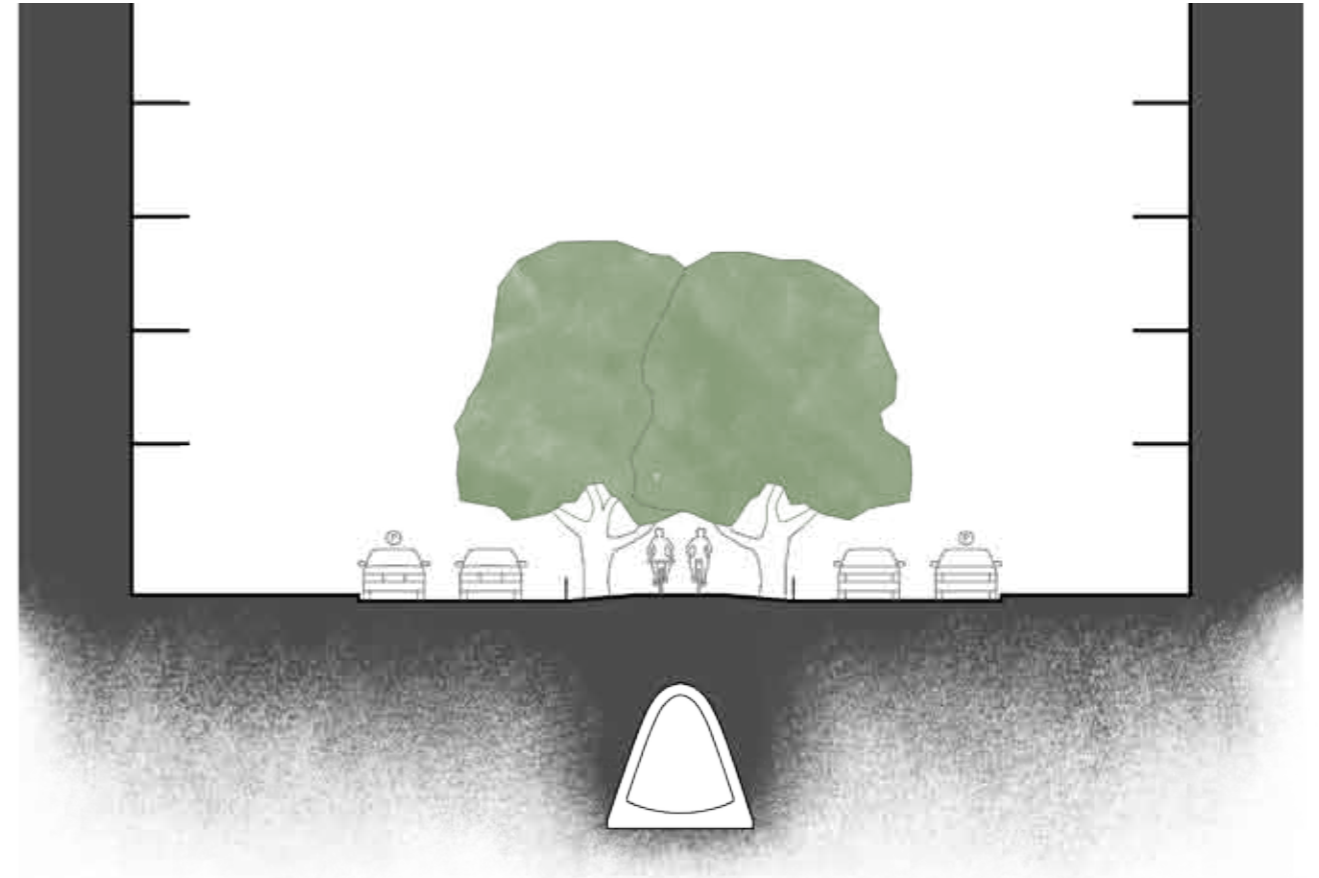
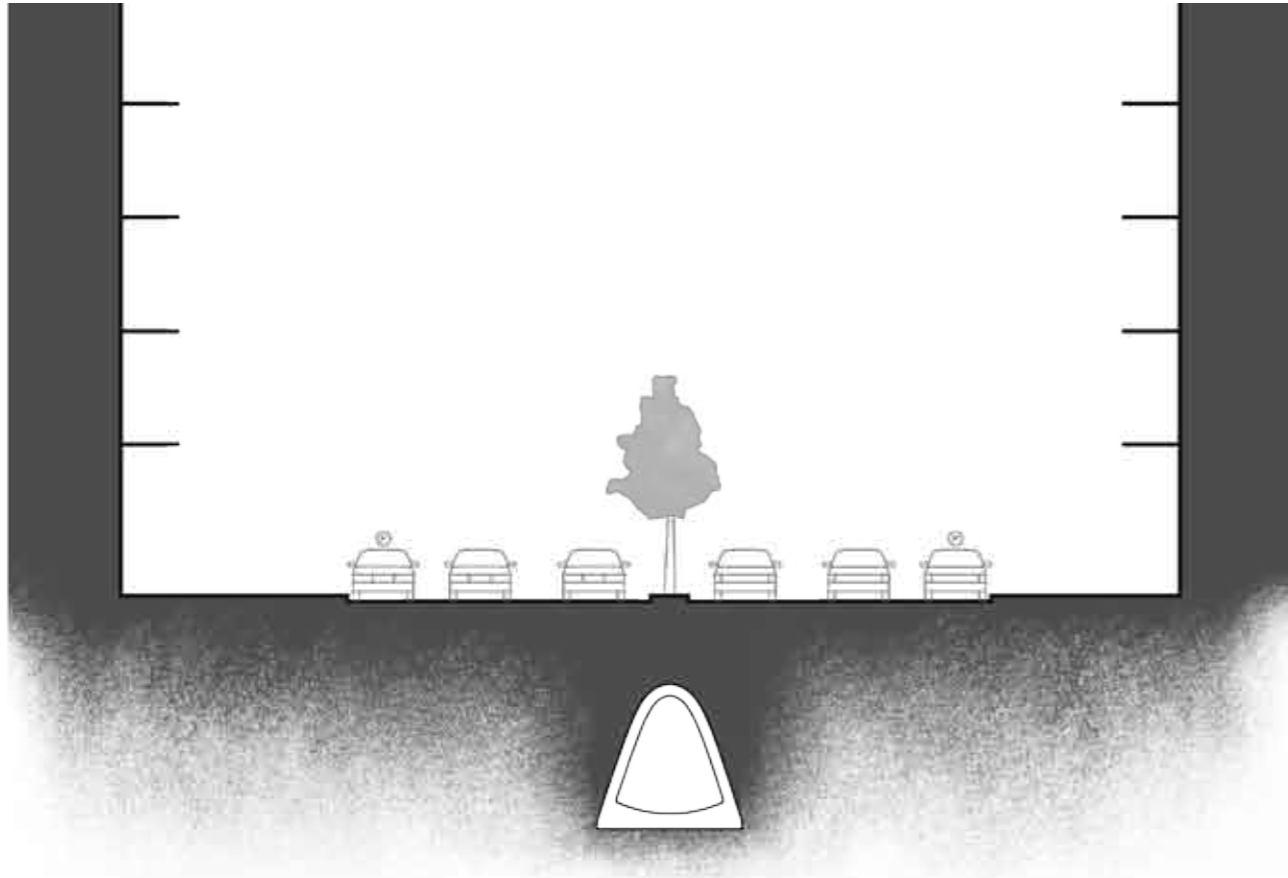
ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΑΞΟΝΕΣ | ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η πράσινη διαδρομή ξεκινά από την οδό Μιχαλακοπούλου. Πρόκειται για δρόμο διπλής κυκλοφορίας με δύο λωρίδες κίνησης και μία λωρίδα στάθμευσης ανά κατεύθυνση και κεντρική νησίδα πλάτους περίπου ενός μέτρου. Παρατηρήθηκε χαρακτηριστικά πως το πλάτος των λωρίδων δεν επαρκεί για την άνετη, ταυτόχρονη κίνηση δύο οχημάτων στο δρόμο και έτσι η δεύτερη λωρίδα χρησιμοποιείται κυρίως στις διασταυρώσεις ή για προσπεράσεις. Ως προς τις παρόδιες χρήσεις, καταγράφηκαν κυρίως εμπορικά καταστήματα μειωμένης κίνησης πεζών και κατοικίες. Αναγνωρίζεται η ανάγκη διατήρησης της στάθμευσης, αλλά δεν παρουσιάζεται αυξημένη ανάγκη κίνησης στα πεζοδρόμια κατά μήκος των ισογείων. Προτείνεται λοιπόν η διαπλάτυνση της κεντρικής νησίδας και η διατήρηση μόνο της μίας λωρίδας κυκλοφορίας σε συνδυασμό με τη

μία λωρίδα στάθμευσης, με πιθανή παραχώρηση δεύτερης λωρίδας στις διασταυρώσεις. Η κεντρική νησίδα μπορεί έτσι να υποδεχτεί τον ποδηλατόδρομο σε όλο της το μήκος και τη φύτευση με πλατάνια στα σημεία μεγάλου πλάτους, που μπορεί να φτάνει μέχρι και τα 6 μέτρα.

ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΑΞΟΝΕΣ | ΒΑΣ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

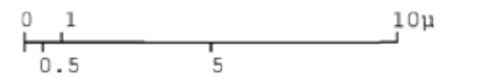
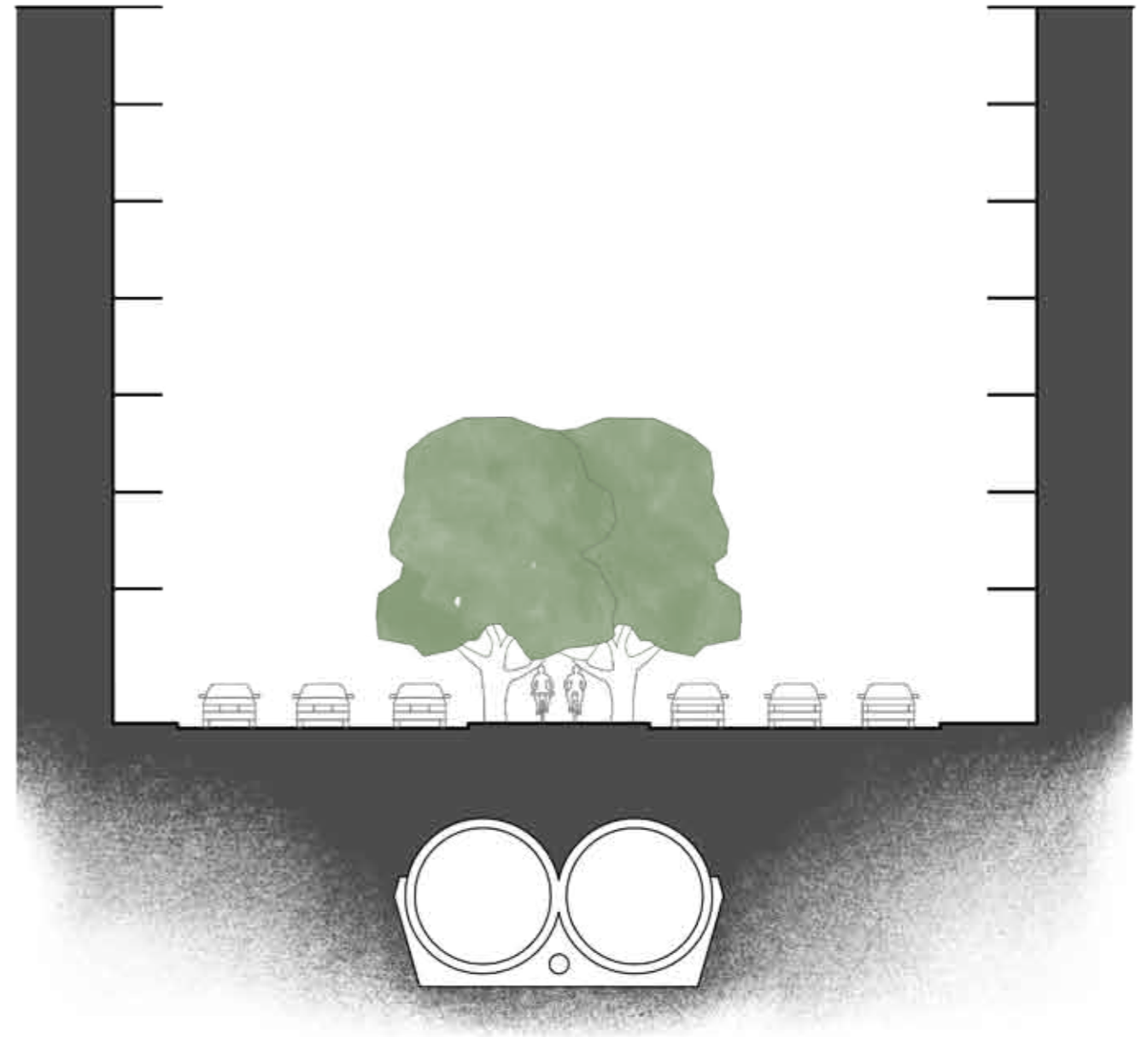
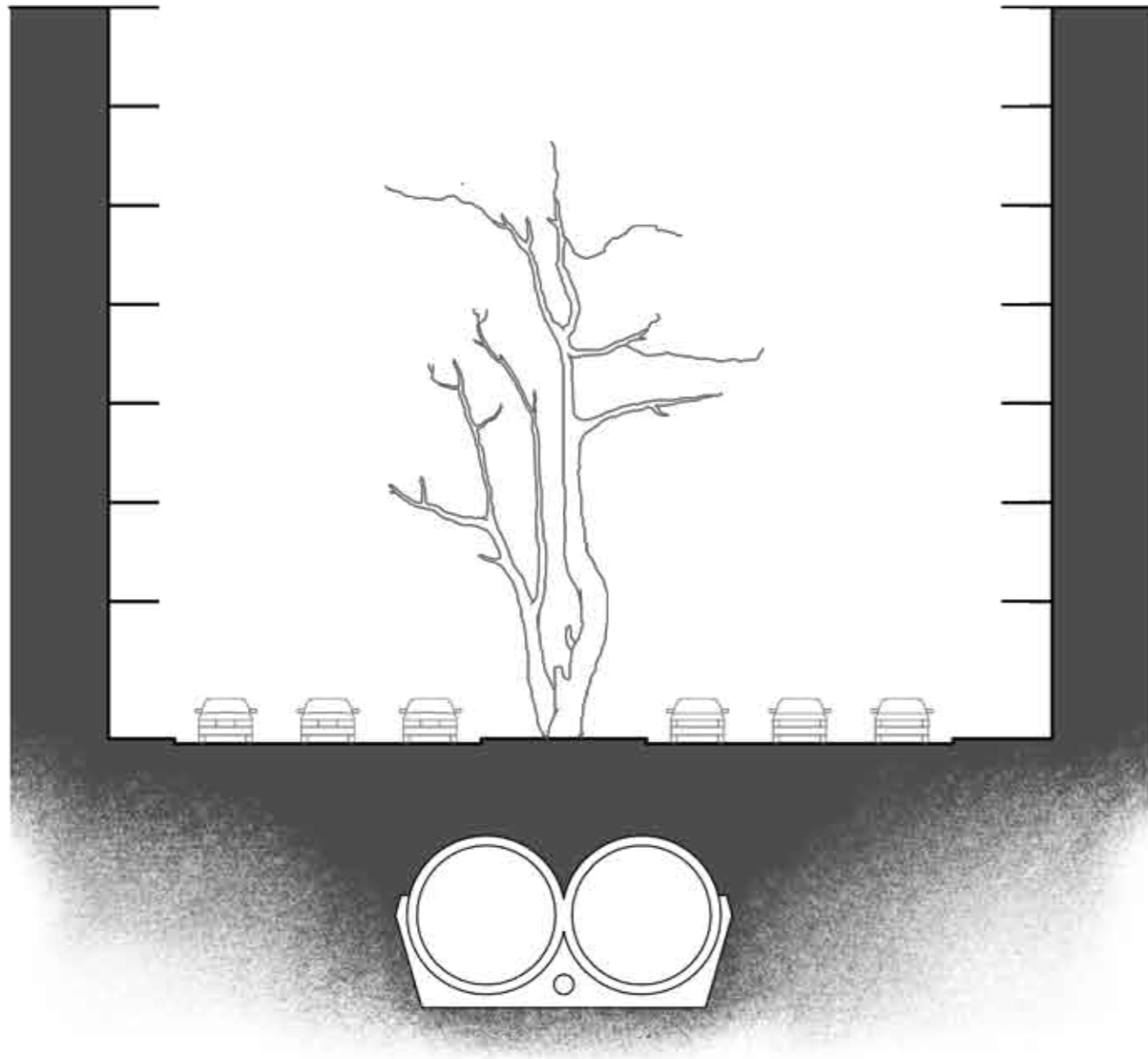

Η Βασ. Κωνσταντίνου είναι ένα τμήμα της διαδρομής του Ιλισού που έχει κυριολεκτικά διευθετήσει την πορεία του ρέματος, καθώς έχει χαραχτεί η λεωφόρος σε ευθεία γραμμή. Έτσι δεν διατηρείται το ίχνος της φυσικής κίνησης του νερού με τις στροφές και τις καμπυλώσεις που μπορεί να παρατηρήσει κανείς στο προηγούμενο τμήμα (οδ. Μιχαλακοπούλου). Πρόκειται για ένα δρόμο με τρεις λωρίδες κυκλοφορίας ανά κατεύθυνση (τέσσερις στις διασταυρώσεις), που φέρει μεγάλο μέρος του κυκλοφοριακού φόρτου της Αθήνας καθημερινά. Η δυνατότητα παρεμβάσεων επομένως στο οδόστρωμα είναι περιορισμένη. Ωστόσο η Βασ. Κωνσταντίνου διαθέτει ήδη κεντρική νησίδα πρασίνου πλάτους 5 μέτρων, η οποία μπορεί με αναδιαμόρφωση της φύτευσης να υποδεχτεί τις λωρίδες για το ποδήλατο και τα πλατάνια. Ως προς τις διασταυρώσεις, όπου η νησίδα

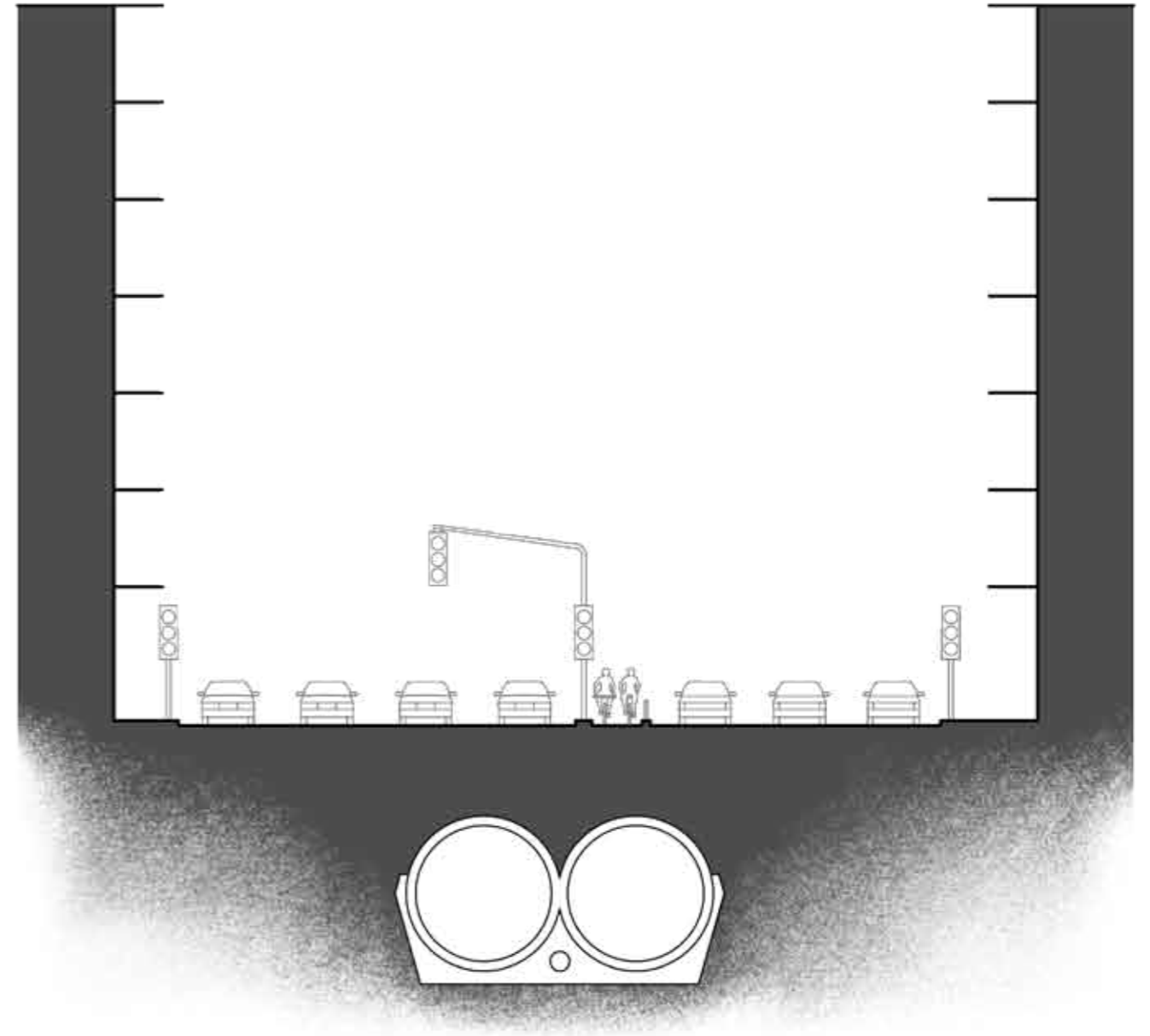
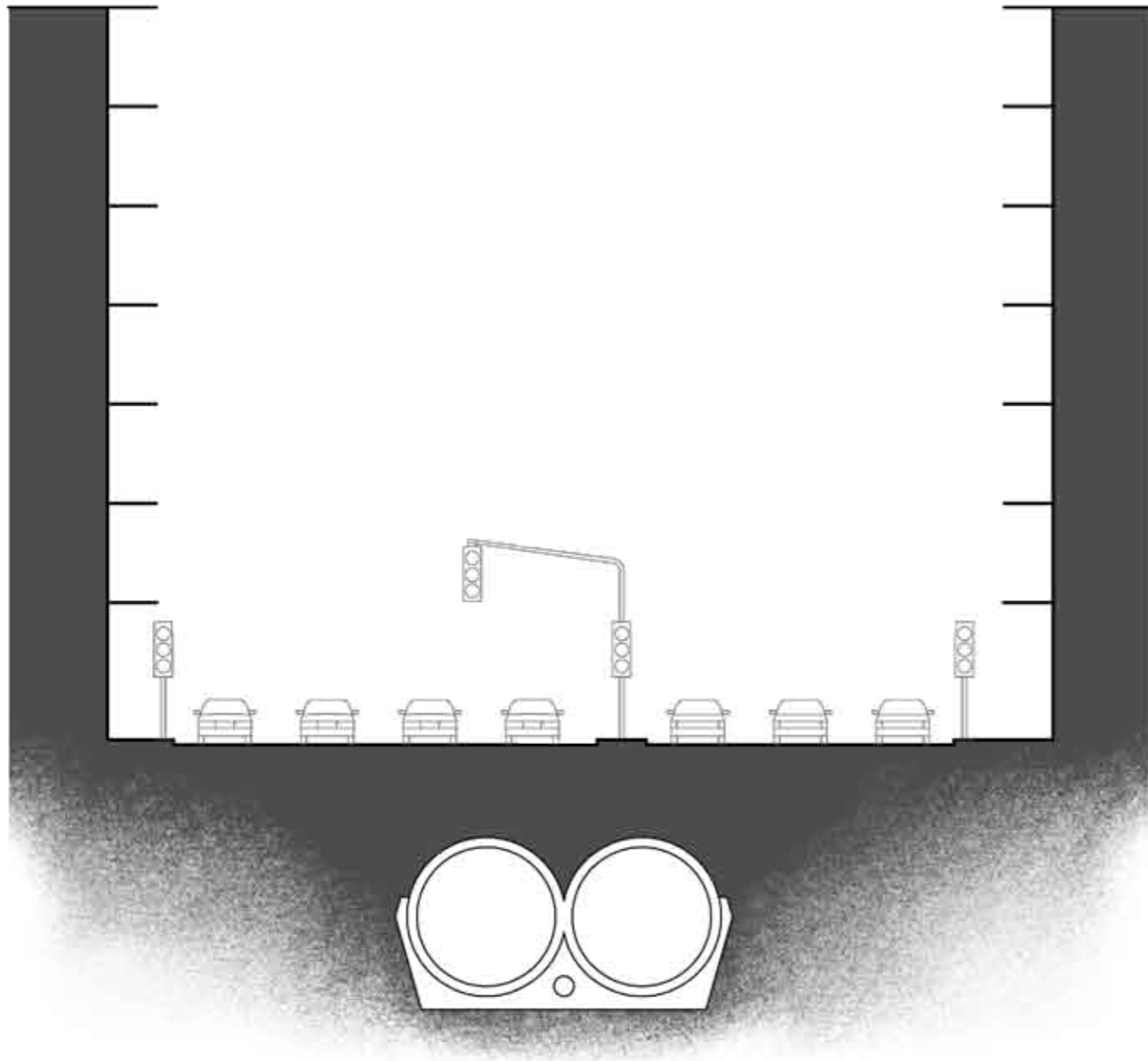
μειώνεται στο 1,5 μέτρο, είναι δυνατή η παραχώρηση 0,5 μέτρου από κάθε κατεύθυνση, ώστε να διασφαλιστεί η κίνηση του ποδηλάτου. Οι χρήσεις άλλωστε στα μέτωπα της λεωφόρου είναι κυρίως κατοικίες και γραφεία και δεν εμφανίζεται έτσι έντονη κίνηση πεζών κατά μήκος των πεζοδρομίων, τα οποία προτείνεται να διατηρήσουν το πλάτος των 2-3 μέτρων που διαθέτουν και σήμερα. Τέλος, για την επαναφορά του ίχνους του ποταμού προτείνεται η χάραξη της διαδρομής μέσα από τα πάρκα και τους ανοιχτούς χώρους στο βορειοανατολικό τμήμα της οδού και όχι η συνεχής ευθεία κίνηση παράλληλα με την κυκλοφορία.

III 3.2
ΕΚΕΙ ΠΟΥ ΑΛΛΟΤΕ ΚΥΛΟΥΣΕ Ο ΙΛΙΣΟΣ
ΒΑΣ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ | ΤΟΜΕΣ

III 3.3
ΕΚΕΙ ΠΟΥ ΑΛΛΟΤΕ ΚΥΛΟΥΣΕ Ο ΙΛΙΣΟΣ
ΒΑΣ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ | ΤΟΜΕΣ

0 1 10μ
0.5 5

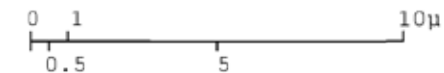
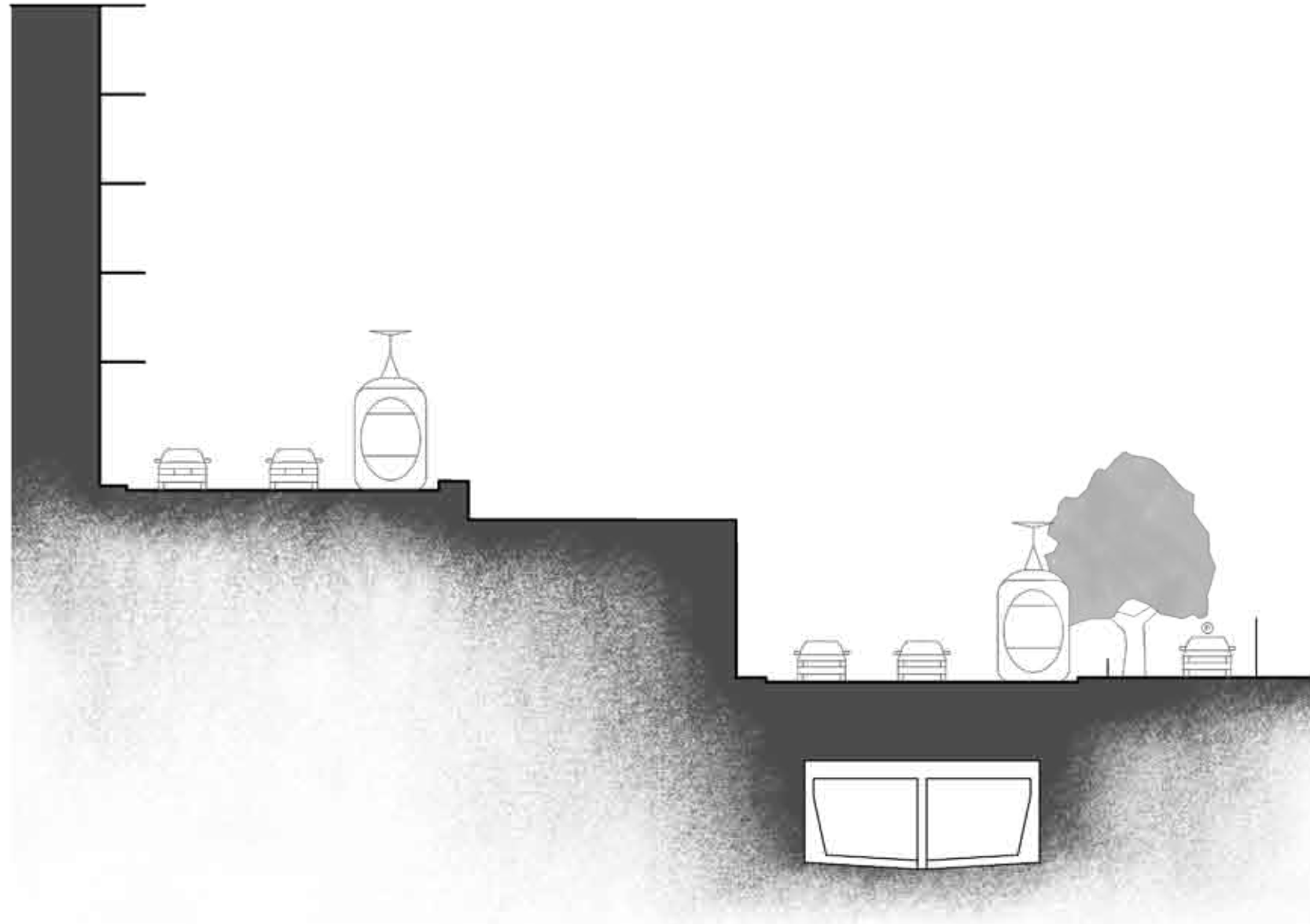
ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΑΞΟΝΕΣ | ΑΡΔΗΤΤΟΥ

Η Αρδηττού είναι η λεωφόρος που κινείται δίπλα από το ακάλυπτο τμήμα της αρχαίας κοίτης στην ευρύτερη περιοχή των Στύλων του Ολυμπίου Διός. Διαθέτει δύο λωρίδες οχημάτων και μία λωρίδα κίνησης τραμ ανά κατεύθυνση. Το τραμ κινείται πάνω στο οδόστρωμα, επιτρέποντας την κίνηση οχημάτων στη λωρίδα του. Οι δύο κατευθύνσεις κινούνται σε διαφορετικά υψόμετρα: το ρεύμα προς Αθήνα κινείται στο μέτωπο του Μετς, ενώ το ρεύμα προς παραλία κινείται περίπου 4 μέτρα χαμηλότερα, στο ύψος του Εθνικού Γυμναστικού Συλλόγου. Ανάμεσα στα δύο ρεύματα βρίσκεται και ένα στενόμακρο κτίσμα που φιλοξενεί τα τελευταία χρόνια χρήσεις αναψυχής. Σε αυτό το τμήμα της διαδρομής προτείνεται μία λιγότερη ήπια παρέμβαση, η οποία θα επιτρέψει όμως την εμφάνιση του ρέματος σε όλο το μήκος της Αρδηττού καθώς και την ανάδειξη της αρχαίας κοίτης μπροστά από την Αγία Φωτεινή.

Συγκεκριμένα προτείνεται η τοποθέτηση των τεσσάρων λωρίδων κυκλοφορίας οχημάτων (δύο ανά κατεύθυνση) μόνο στο ψηλό επίπεδο της Αρδηττού και η παράλληλη κίνηση των δύο λωρίδων του τραμ ακριβώς κάτω από αυτό, με την παραχώρηση δηλαδή του κτίσματος μεταξύ των κυκλοφοριακών ρευμάτων σε αυτό. Έτσι απελευθερώνεται σχεδόν όλο το πλάτος του κάτω επιπέδου της Αρδηττού, το οποίο μπορεί να δοθεί στην κίνηση του νερού. Στη συνέχεια της εργασίας παρουσιάζεται ο σχεδιασμός της ευρύτερης περιοχής του αρχαίου ρέματος. Ως προς τη λεωφόρο Αρδηττού, πρακτικά οι δυόμισι λωρίδες ανά κατεύθυνση μειώνονται σε δύο και το τραμ κινείται σε ένα υπόγειο τούνελ με ανοιχτή την όψη του προς το ρέμα.

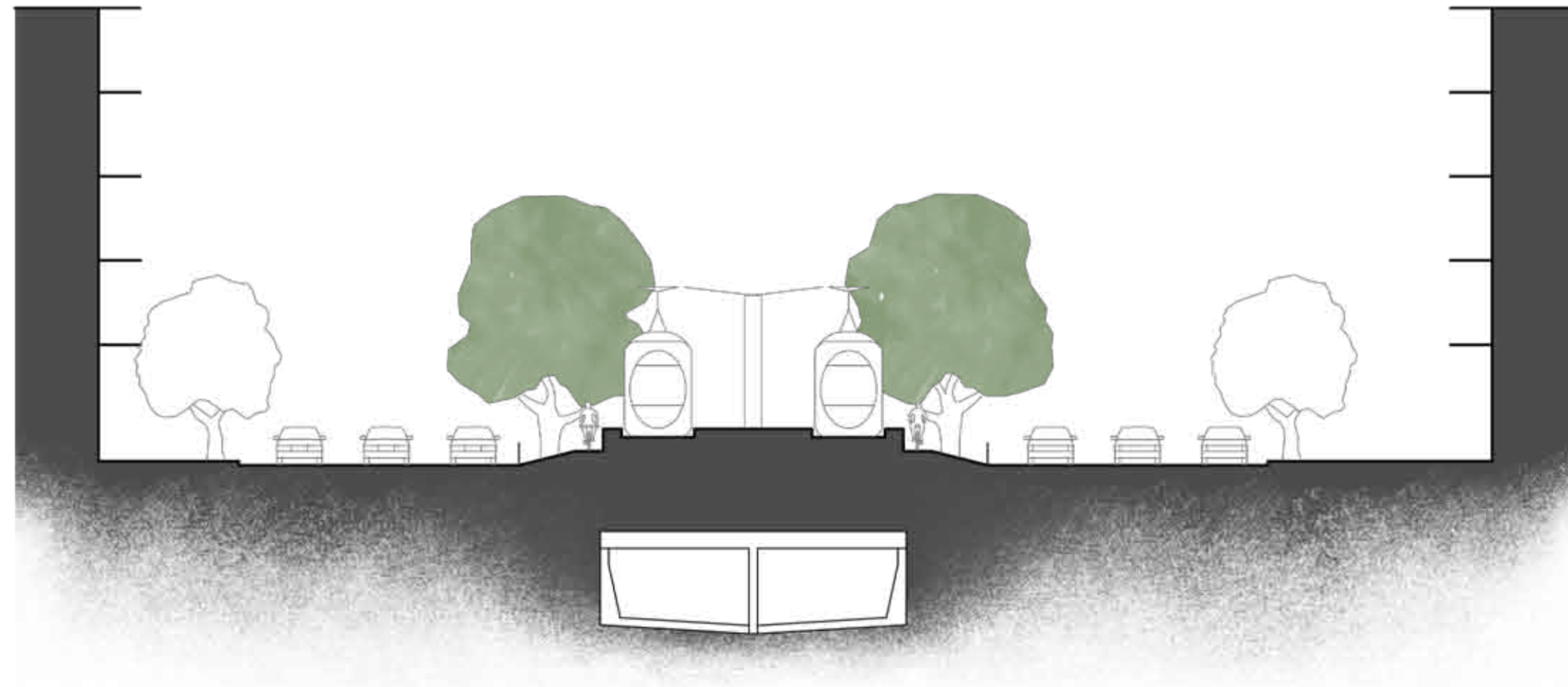
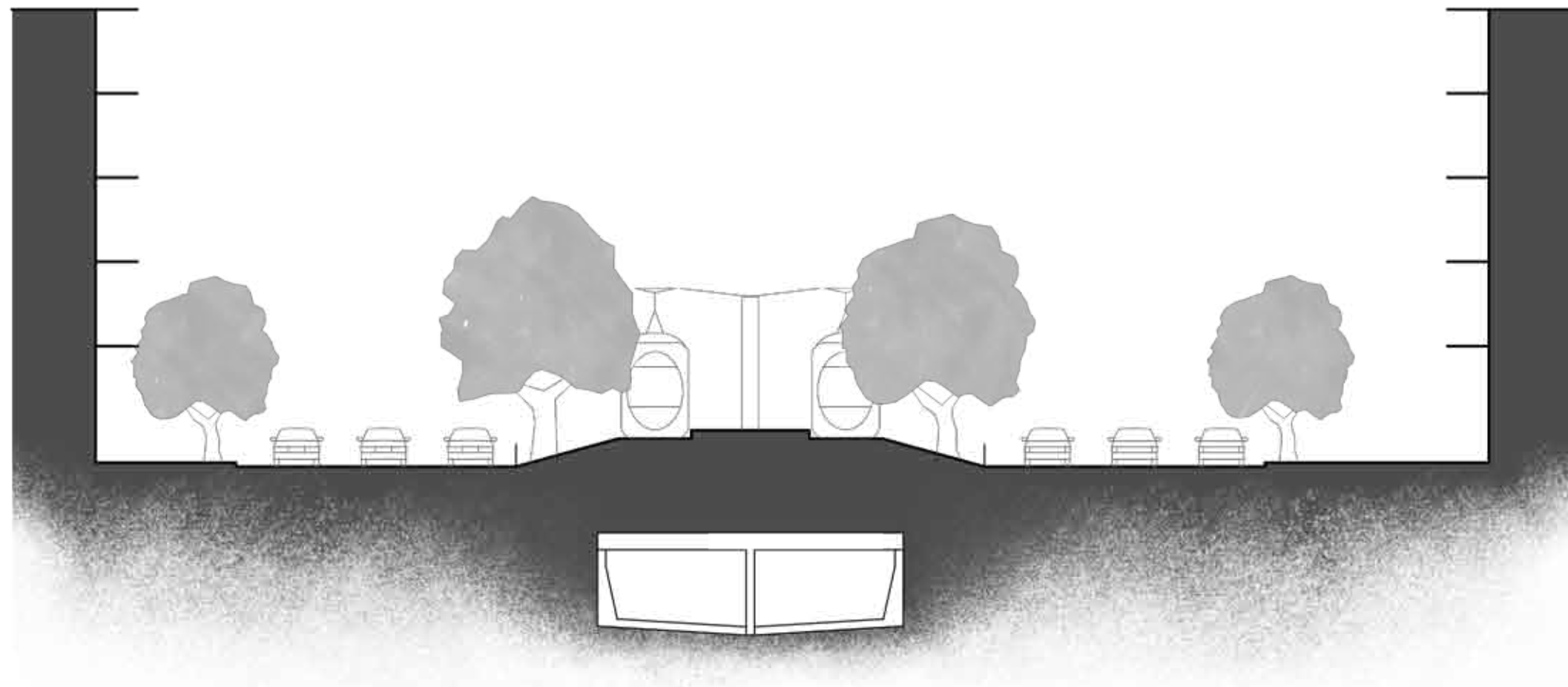
ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΑΞΟΝΕΣ | ΚΑΛΛΙΡΡΟΗΣ (ΕΩΣ ΦΙΞ)

Η λεωφόρος Καλλιρρόης μέχρι το ύψος της Φραντζή (πρώην εργοστάσιο Φιξ) διαθέτει μεγάλου πλάτους (περ. 16 μέτρα) νησίδα πρασίνου για την αμφίδρομη απομονωμένη από τα οχήματα κίνηση και στάση του τραμ. Σε αυτή τη νησίδα μπορεί λοιπόν να τοποθετηθεί και ο ποδηλατόδρομος της πρότασης καθώς και η σειρά από πλατάνια. Έτσι δεν απαιτείται καμία σημαντική μεταβολή στο οδόστρωμα, εκτός πιθανόν από τα σημεία των διασταυρώσεων, και η λεωφόρος μπορεί να διατηρήσει την ικανότητά της σε κίνηση οχημάτων, καθώς είναι μία από τις πιο φορτισμένες οδούς της πόλης καθημερινά.

ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΑΞΟΝΕΣ | ΚΑΛΛΙΡΡΟΗΣ (ΕΩΣ ΧΑΜΟΣΤΕΡΝΑΣ)

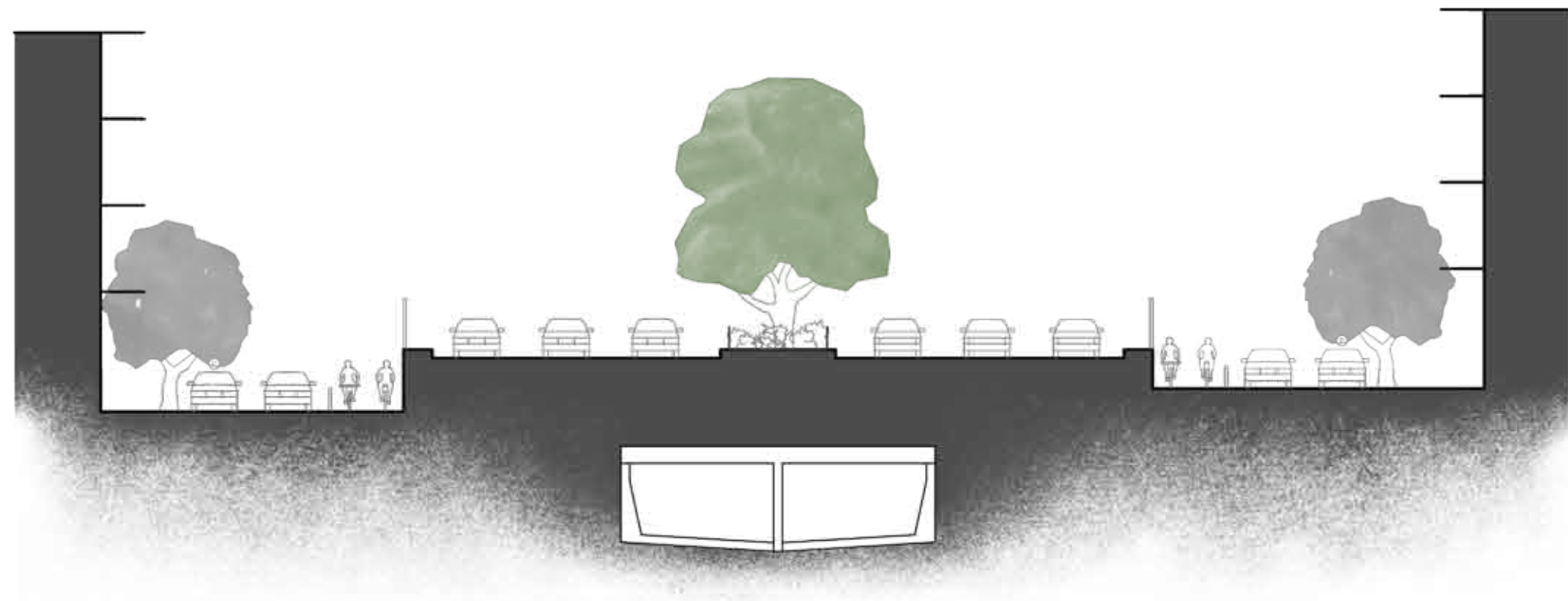
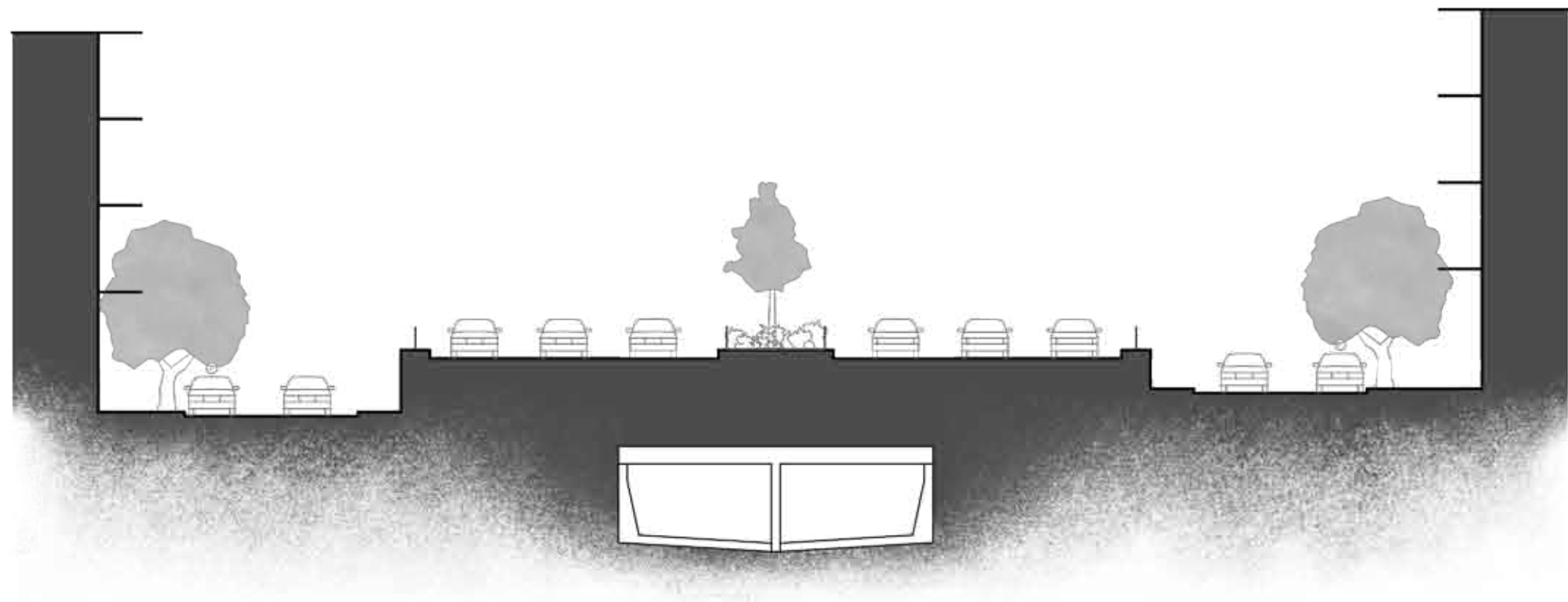

Η Καλλιρρόης συνεχίζει την πορεία της πάνω από τον Ιλισό μέχρι εκείνος να εκτραπεί (υπογειώς) στην Καλλιθέα λίγα μέτρα πριν συναντήσει τις γραμμές του ΗΣΑΠ. Σε αυτό λοιπόν το τμήμα, συναντάμε μία υπερυψωμένη ταχεία λεωφόρο τεσσάρων λωρίδων κυκλοφορίας ανά κατεύθυνση, που χωρίζει την περιοχή των Πετραλώνων από της Καλλιθέας. Η ασφαλής κίνηση του ποδηλάτου σε συνδυασμό με τη διατήρηση της κυκλοφορίας σε αυτή, καθώς ανήκει στον εσωτερικό δακτύλιο της Αθήνας και εξυπηρετεί σημαντικές κυκλοφοριακές ανάγκες της πόλης, είναι μάλλον δύσκολη. Προτείνεται λοιπόν η κατάλληλη διαμόρφωση των παράδρομων της λεωφόρου σε δρόμους ήπιας κυκλοφορίας με ποδηλατόδρομους, που θα συνδέονται μέσω γεφυρών, όπως ήδη συμβαίνει με την κίνηση των πεζών. Οι συγκεκριμένοι παράδρομοι αναφέρονται άλλωστε

στην τοπική κυκλοφορία και στάθμευση των οχημάτων και η παραχώρηση μέρους του πλάτους τους στο ποδήλατο αποτελεί μία ήπια παρέμβαση στην περιοχή. Ως προς τη σειρά από πλατάνια που συμπληρώνουν την πρόταση, αυτή προτείνεται να φυτευτεί στην υπάρχουσα νησίδα πρασίνου της λεωφόρου. Ταυτόχρονα, ο ποδηλατόδρομος που κινείται στην περιοχή των Πετραλώνων μπορεί να συνεχίσει την πορεία του προς τις γραμμές του ΗΣΑΠ, για να διασταυρωθεί με το μητροπολιτικό δίκτυο ποδηλάτου της Αθήνας που έχει ήδη αρχίσει να εντάσσεται στην πόλη, επεκτείνοντας έτσι το δίκτυο της πρότασης.

ΚΑΛΙΡΡΟΗΣ (ΕΩΣ ΧΑΜΟΣΤΕΡΝΑΣ) | ΤΟΜΕΣ

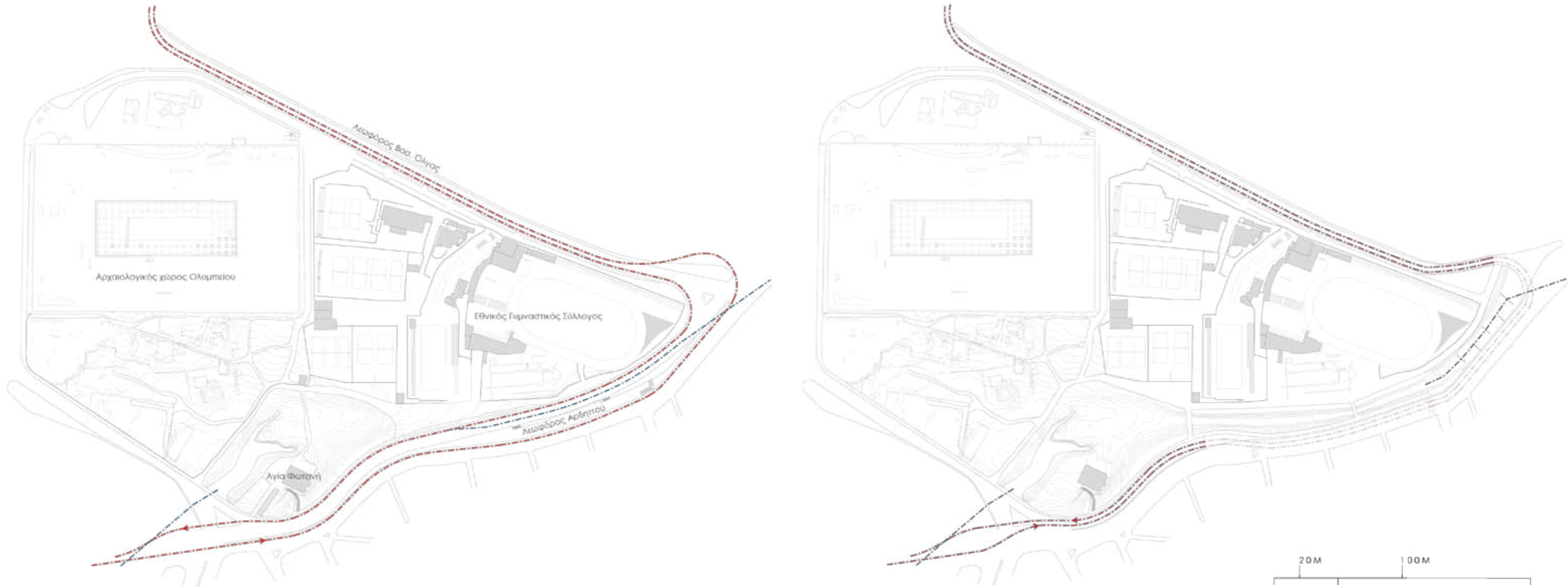

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ

Η εργασία εστιάζει στη συνέχεια στην περιοχή της αρχαίας κοίτης στους Στύλους, δίπλα στην Αρδηττού, όπου προτείνεται η εμφάνιση του ρέματος και η συνολική διαμόρφωση σε χώρο πρασίνου.

Στο τοπογραφικό της ευρύτερης περιοχής φαίνεται

- η κίνηση του νερού κάτω από το χαμηλό (βόρειο) ρεύμα της Αρδηττού και η εμφάνιση της κοίτης δίπλα στην Αγία Φωτεινή
- η λεωφόρος Αρδηττού, με το πάνω ρεύμα (προς Αθήνα) να κινείται μπροστά από το μέτωπο του Μετς και το κάτω ρεύμα (προς παραλία) στο όριο του Εθνικού Γυμναστικού Συλλόγου και της περιοχής της αρχαίας κοίτης
- η κίνηση του τραμ, με τη μία λωρίδα να ανήκει στο κάτω ρεύμα της Αρδηττού και την άλλη στο πάνω
- ο αρχαιολογικός χώρος του Ολυμπίου και των παρλισίων ιερών στο βόρειο τμήμα της κοίτης του Ιλισού

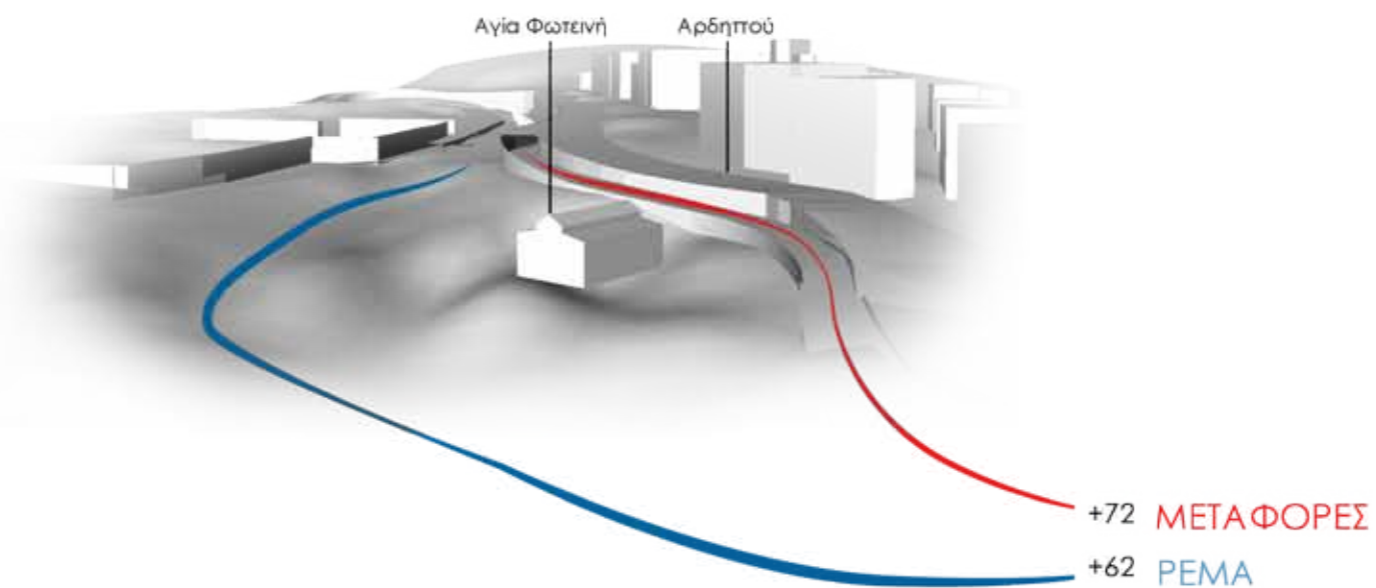
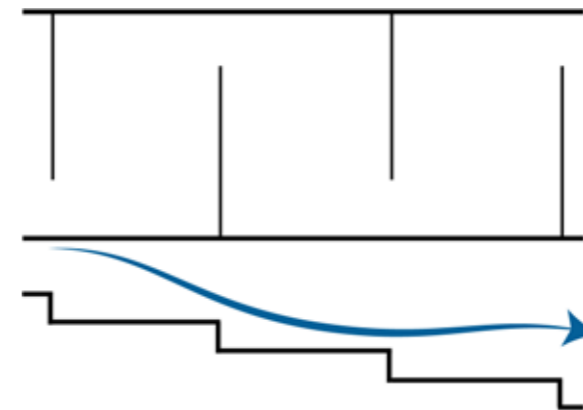
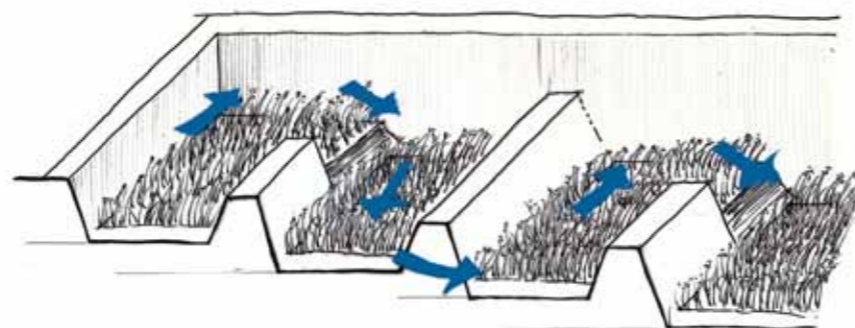

Η πρόταση ανάδειξης του ρέματος ξεκινά από τη διαχείριση της κυκλοφορίας της Αρδηττού, όπου είδαμε την μεταφορά των οχημάτων στο πάνω ρεύμα, την παράλληλη κίνηση του τραμ κάτω από τη λεωφόρο και την εμφάνιση της κοίτης δίπλα στον Εθνικό.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ

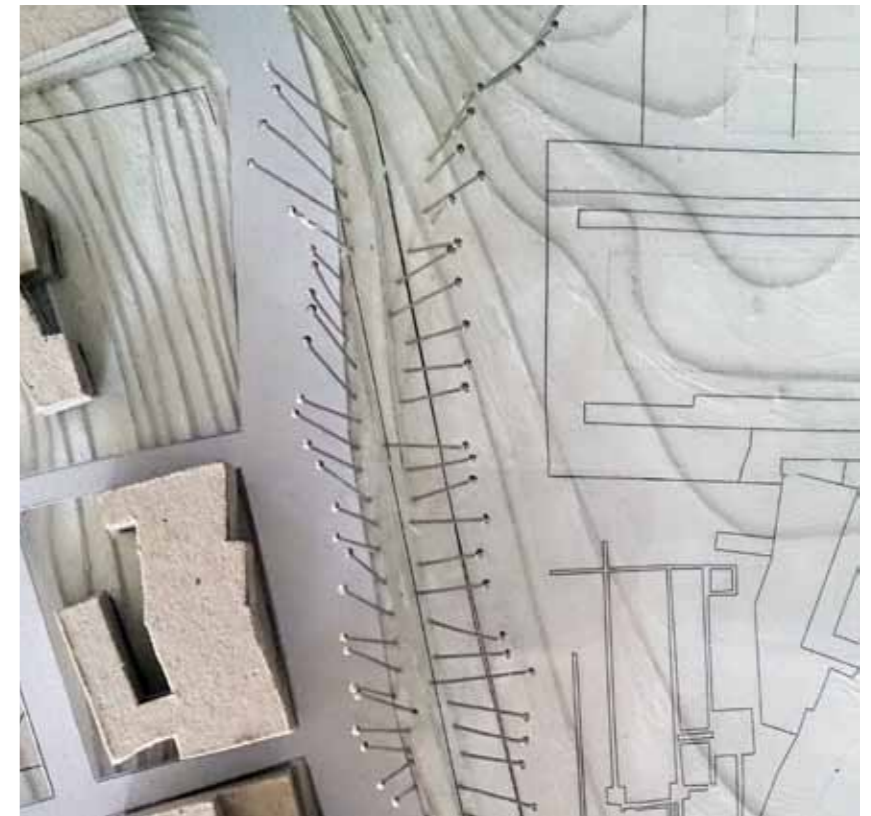
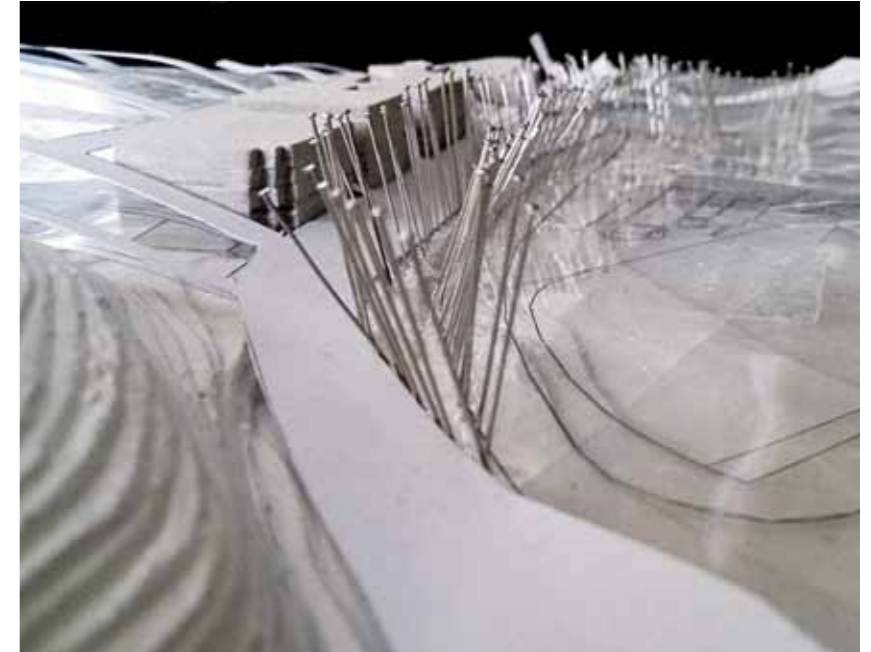
Σχετικά με την εμφάνιση του νερού, προτείνεται η χρήση των υδάτων του αγωγού, τα οποία ξεκινώντας μετά τη διασταύρωση με τη Βασ. Όλγας θα διανύουν την ανοιχτή πλέον κοίτη του Ιλισού και θα διοχετεύονται ξανά στον υπόγειο αγωγό, κάτω από τη διασταύρωση με την Αθ. Διάκου. Απαιτείται ωστόσο ο καθαρισμός του νερού πριν αυτό περάσει στο χώρο πρασίνου και γι'αυτό το λόγο προτείνεται η κίνησή του μέσα από μία διαμόρφωση βιολογικού καθαρισμού. Η πρόταση αφορά στη δημιουργία κεκλιμένων δεξαμενών σε διαφορετικά επίπεδα για την ομαλή ροή του νερού, οι οποίες φυτεύονται με υδρόβια φυτά, που έχουν την δυνατότητα να συγκρατούν τις ακάθαρτες ουσίες. Η κάτοψη των δεξαμενών διαμορφώνεται με χαμηλά τοιχεία μαιανδρικά ώστε το νερό να διανύει μεγαλύτερη απόσταση καθώς κινείται μέσα από τα υδρόβια φυτά.

Η ιδέα του βιολογικού καθαρισμού προέρχεται από το βιβλίο *Water-scapes: Using plant systems to treat waste water* των Helene Izembart και Bertrand le Boudec (Barcelona, 2003) και παρουσιάζεται διαγραμματικά, καθώς απαιτεί τη συνεργασία διαφορετικών ειδικοτήτων για το λεπτομερή σχεδιασμό της.

IV³
εκεί που άλλοτε κυλούσε ο Ιλισός

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ | ΜΑΚΕΤΑ ΚΛ. 1/1000

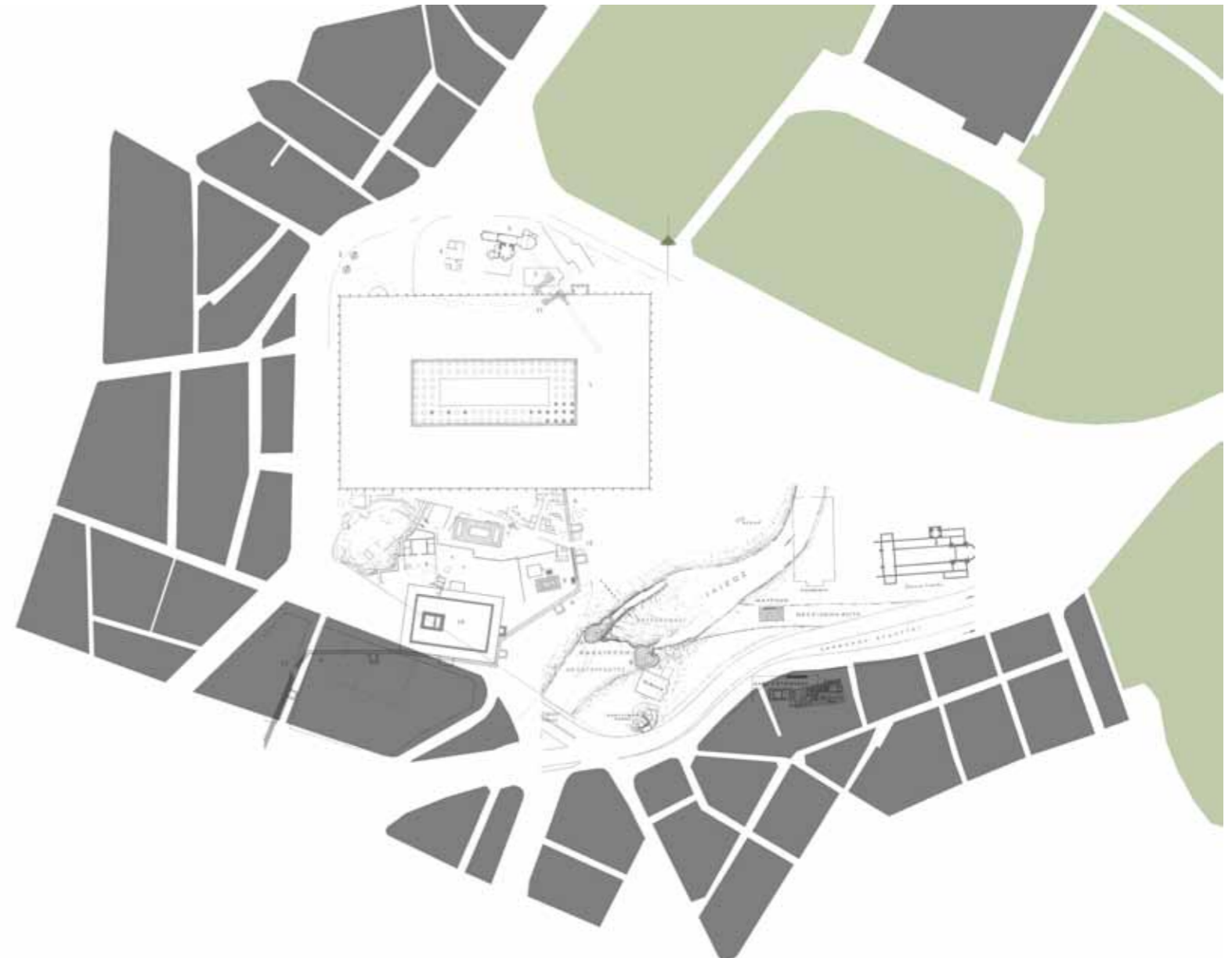

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ | ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Αγία Φωτεινή Ιλισού, 19ος αι.

Γέφυρα Όθωνα, 19ος αι.

Βασιλική του Λεωνίδα (Ιλισού), 5ος αι. μ.Χ.

Παρίλισια ιερά, 5ος αι. π.Χ.

Ολυμπείο, 5ος αι. π.Χ.

Ιερός βράχος και ανάγλυφο του Πανός

1	ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ ΔΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ	124 - 132 μ.Χ.
2	ΠΥΛΗ ΤΟΥ ΑΡΠΑΓΙΔΟΥ	131 - 132 μ.Χ.
3	ΡΩΜΑΪΚΟ ΒΑΛΑΝΕΙΟ	124 - 131 μ.Χ.
4	ΕΡΕΠΙΑ ΟΙΚΙΩΝ	5ος αι. π.Χ. - 2ος αι. μ.Χ.
5	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΟΛΥΜΠΙΕΟΥ	49 μ.Χ.
6	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΕΙΝΟΥΣ	254 - 264 μ.Χ.
7	ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΔΕΛΦΙΝΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ	49 μ.Χ.
8	ΤΟ ΕΠΙΔΕΛΦΙΝΙΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ	500 μ.Χ.
9	ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΚΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΕΑΣ	150 μ.Χ.
10	ΙΕΡΟ ΤΟΥ ΠΑΝΑΨΗΝΙΟΥ ΔΙΟΣ	131 - 132 μ.Χ.
11		
12	ΠΥΛΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ ΤΕΙΝΟΥΣ	479 - 478 μ.Χ.
13		

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ | ΨΗΛΗ ΒΛΑΣΤΗΣΗ

Πλατάνι (*Platanus Orientalis*)

Συκιά (*Ficus carica*)

Βελανιδιά/Δρυς (*Quercus*)

Ελιά (*Olea europaea*)

Λεύκα αργυρόφυλλη
(*Populus alba*)

Λεύκα
(*Populus nigra*)

Κυπαρίσσι ορθόκλαδο κ Πεύκο
(*Cupressus sempervirens* και
Pinus halepensis)

Κυπαρίσσι οριζοντιόκλαδο κ
Πεύκο
(*Cupressus horizontalis*)

Κουτσουπιά
(*Cercis siliquastrum*)

Κωνοφόρο Γιουνίπερος
(*Juniperus oxycedrus*)

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ | ΧΑΜΗΛΗ ΒΛΑΣΤΗΣΗ

Λυγαριά (*Vitex agnus-castus*)

Άκανθα (*Acanthus*)

Πάπυρος (*Papyrus*)

Άγριο καρότο (*Daucus carota*)

Πικροδάφνη (*Nerium oleander*)

Σχίνος (*Pistacia lentiscus*)

Παρκινσόνια (*Parkinsonia aculeata*)

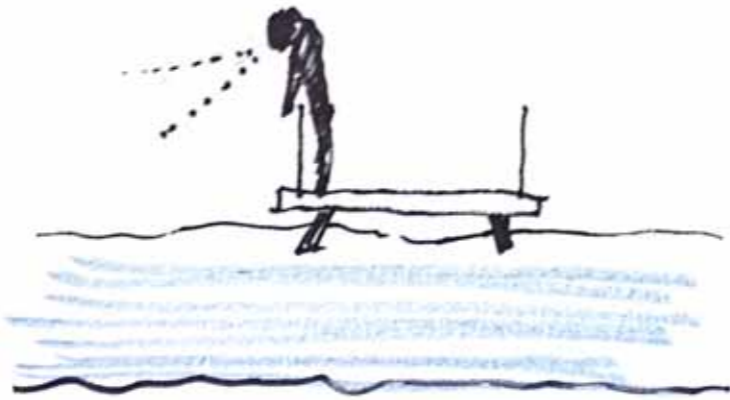
Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ | ΑΦΟΡΜΕΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΣΩ. Μα την 'Ηρα¹⁸, όμορφη τοποθεσία είναι. Γιατί το πλατάνι αυτό και πυκνά κλαδιά έχει και ψηλό είναι αλλά και της λυγαριάς το ύψος και η σκιά είναι ό,τι καλύτερο, και είναι τόσο ανθισμένη, σαν να θέλει να κάνει τον τόπο ευώδιαστό. Η πηγή πάλι, με περισσή χάρη τρέχει κάτω από το πλατάνι αρκετά κρύο νερό, όπως βέβαια είναι δυνατό να καταλάβεις με το πόδι· και φαίνεται πως είναι ιερό των Νυμφών και του Αχελώου¹⁹, και από τις κόρες και από τα αγάλματα. Κι αν θέλεις, η ευωδιά του τόπου είναι τόσο αγαπητή και πολύ ευχάριστη· και η μελωδία του θέρους αντηχεί τον χορό των τζιτζικιών. Όμως το ωραιότερο σημείο είναι η χλόη, γιατί από τη φύση της είναι κατάλληλη, έχοντας ιδανική ανωφέρεια, ν' ακουμπάει πολύ ωραία το κεφάλι του κάποιος που θα ξαπλώσει. Επομένως με ξενάγησες κατά τον καλύτερο τρόπο, αγαπημένε μου Φαίδρε.

Πλάτων, Φαίδρος

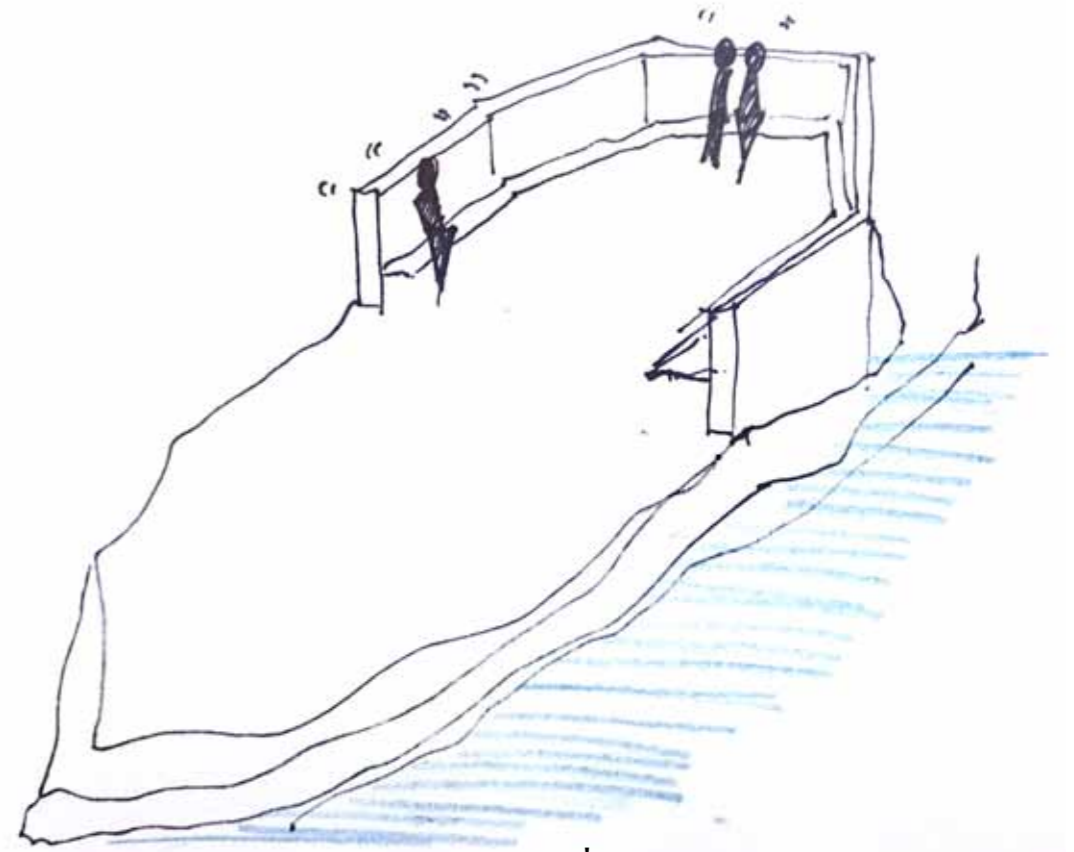
γεύση

όραση

όσφρηση

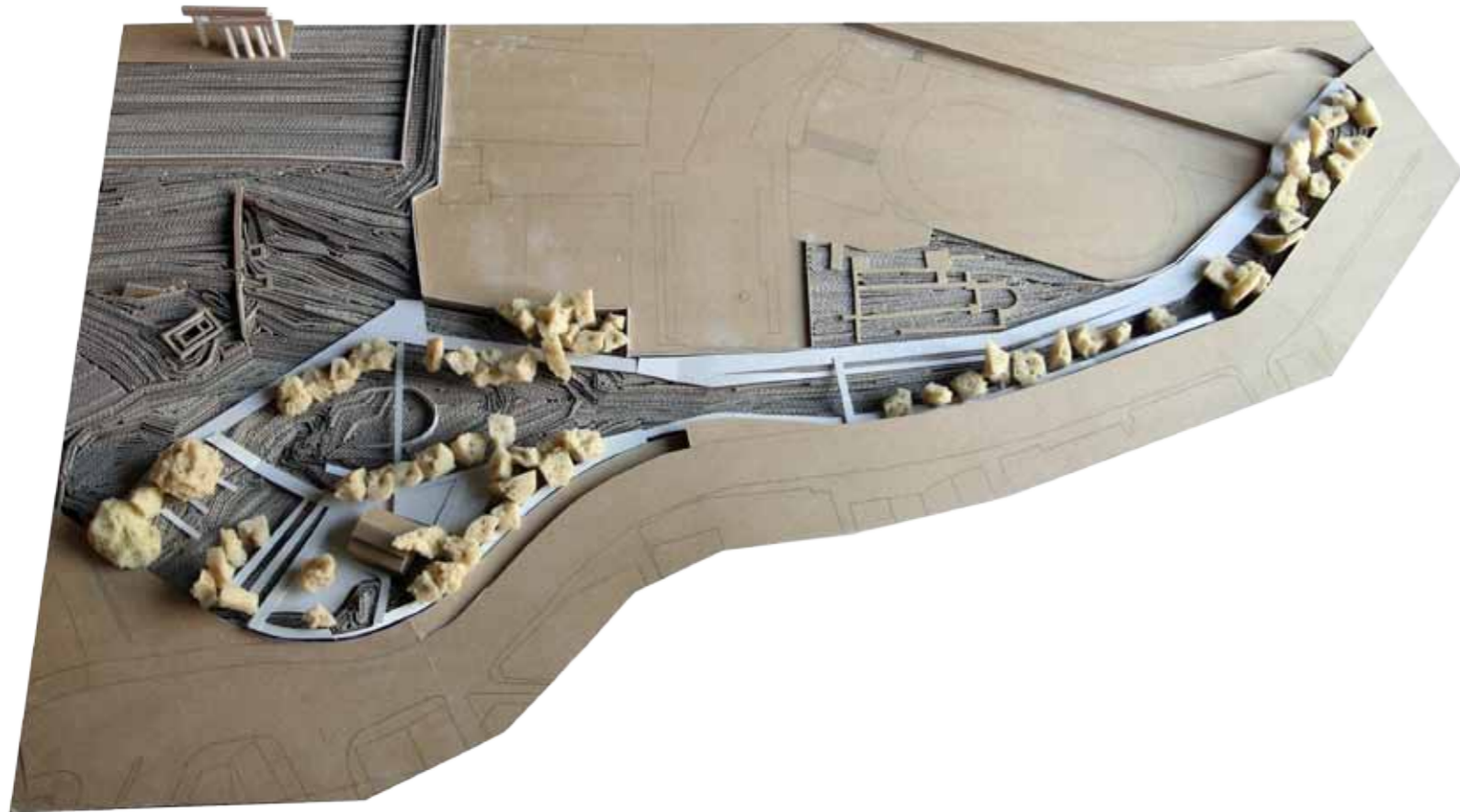
ακοή

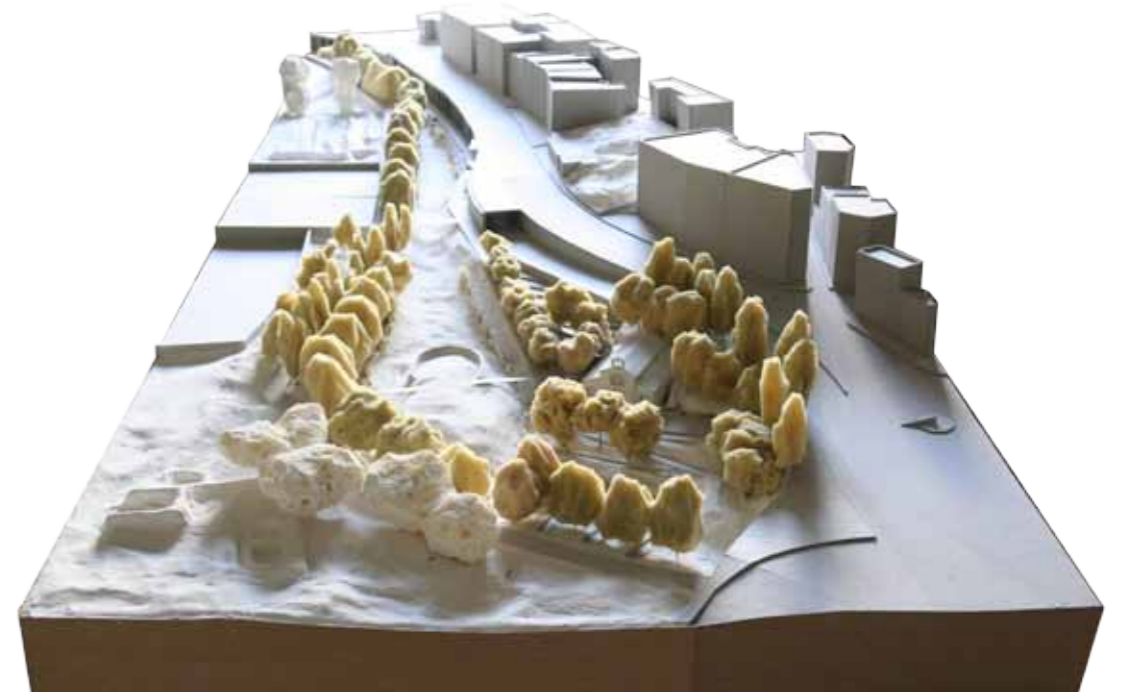
αφή

IV^{8.1}
εκεί που άλλοτε κυλούσε ο Ιλισός

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ | ΜΑΚΕΤΑ ΚΛ. 1/500

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ | ΜΑΚΕΤΑ ΚΛ. 1/200

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΙΤΗ ΣΤΟΥΣ ΣΤΥΛΟΥΣ | ΜΑΚΕΤΑ ΚΛ. 1/200

